

In de Branding

Natuurvereniging Hollandse Delta
(een afdeling van de KNNV)

natuurstudie | natuurbeleving | natuurbescherming

jaargang 31 nr. 3 - september 2023

THEMA

Slikken van Voorne

Uitgelicht: 45 jaar steltloperstellingen op de Slikken van Voorne
Natuur dichtbij: De vogelverlokkingen van het Oostvoornse Zwartelaantje.
En verder: op stap met Bert van Dijk, Westplaat tot de bodem uitgezocht,
de Westelijke Delta, handhaving, de noordse woelmuis en de bosuil

Voorwoord

Deze nieuwe In de Branding is een themanummer over de Slikken van Voorne. Toen de redactie maanden geleden besloot een special te wijden aan dit dynamische gebied kon zij nog niet voorzien dat ten tijde van de verschijning juist dit stukje van de Voordelta niet alleen in de belangstelling zou staan vanwege de voortschrijdende verzanding, maar ook omdat er opnieuw een plan over het heropenen van het autostrand werd gelanceerd. Beide onderwerpen worden om begrijpelijke redenen hevig bediscussieerd. Er staan grote belangen op het spel. De verzanding gaat grote consequenties hebben voor de strandrecreatie. Dat vinden velen een zorgelijke ontwikkeling. Tegelijk zien allerlei mensen en organisaties hun kans schoon om ter compensatie van het dreigende verlies van strandrecreatie plannen te berde te brengen die zeer schadelijk zijn voor de natuur.

Natuurvereniging Hollandse Delta is intensief betrokken bij de processen waarin de toekomst van Voorne-Putten aan de orde is. Dat dat hard nodig is, blijkt telkens weer. Er is helaas een groot gebrek aan kennis over natuur en over het belang van natuur en natuurbescherming. Dankzij onze enorme kennis, opgedaan tijdens het vele veldwerk en onderzoek dat door onze leden wordt verricht, is de werkgroep Natuur & Beleid in staat om op overtuigende wijze het natuurbelang het gewicht te geven dat nodig is om de natuurbelangen voor het voetlicht te brengen.

Dat gebeurt ook weer in deze In de Branding. In het eerste stuk 'de natuurwaarde van de Zuidwestelijke Delta' zoomen we eerst uit naar de voorgeschiedenis van de Slikken van Voorne. Door te laten zien wat de historische ontwikkeling is geweest, ga je beter begrijpen waarom de Slikken

van Voorne binnen de gehele Voordelta zo'n belangrijke positie inneemt. Omdat Natuurvereniging Hollandse Delta al meer dan 40 jaar onderzoek doet op de Slikken van Voorne kunnen we in de verschillende artikelen heel goed zichtbaar maken welke enorme rijkdom in de Voordelta aanwezig is en in het bijzonder op de Slikken van Voorne.

Wim de Groen neemt ons mee naar wat er allemaal in en op de bodem van de Slikken leeft en laat ons vooral ook zien waarom dat vaak onzichtbare deel van de natuur van de Slikken de basis is voor al het andere leven ter plaatse. Menno van Lopik, Regiobeheerder van het Zuid-Hollands Landschap, vertelt ons over de wijze van beheren van de Slikken. Hij doet dat aan de hand van de vegetatie-ontwikkeling in het gebied en laat zien dat ZHL ervoor gekozen heeft om de successie van de plantengroei in het gebied te sturen door het inzetten van drukkbegrazing door schapen.

Ouwe rot Gerard Ouweneel maakt een uitstapje terug in de tijd. Hij beschrijft zijn excursies naar De Beer en naar de Zwartelaan en de plek waar nu de boulevard ligt. In zijn jeugd was dat een slikkengebied met een gors en daarnaast een bos. Gerard laat zien welke voor die tijd hele normale vogelsoorten hij waarnam. Soorten waar wij nu alleen nog van kunnen dromen en waarvan mensen die lijden aan het shifting baseline syndroom zich helemaal geen voorstelling meer kunnen maken.

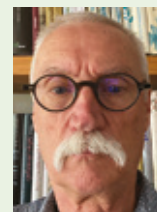
Jan Alewijn Dijkhuizen is deze keer de hoofdleverancier van artikelen. In zijn rubriek Op Stap Met was Bert van Dijk aan de beurt. Een man die al meer dan veertig jaar vogels telt op de Slikken. Jan Alewijn is ook de schrijver van een stuk over het

voorkomen van de noordse woelmuis en hij schreef een verhaal over handhaving. De Slikken zijn vanwege de extreme gevoeligheid van de daar aanwezige vogels niet toegankelijk voor publiek. Daar trekt niet iedereen zich iets van aan.

Wat 45 jaar vogels tellen allemaal aan gegevens oplevert, en dan in het bijzonder m.b.t. steltlopers, wordt uitvoerig beschreven door Theo Briggeman, Martin Lok en Tom van Wanum. (*red.: in een uitneembaar middenkatem*).

Tom beschrijft in een apart hoofdstuk het verhaal over de broedvogels die op en rond de Slikken broeden en Theo laat ons een verrassende ontwikkeling zien: het gaat behoorlijk slecht met de zandhagedis in de duinen. Daar wordt inmiddels hard gewerkt aan een herstelplan voor deze soort. Waar niemand op gerekend had, was dat aan de voet van de Brielse Gatdam een populatie ontdekt werd die erin geslaagd was om via de dam zelfs de Maasvlakte te bereiken. Dat biedt hoop voor de kans op succes om ook de vrijwel geheel verdwenen populatie in Voornes Duin te herstellen. Ik wens u veel leesplezier.

Piet Mout
Interim-voorzitter Natuurvereniging Hollandse Delta
Coördinator Werkgroep Natuur & Beleid

In dit nummer

- 2 Voorwoord
- 1 Op stap met Bert van Dijk.
- 2 De vogelverlokkingen van het Oostvoornse Zwartelaantje.
- 4 Slikken van Voorne, wie handhaaft daar de regels?
- 5 De natuurwaarde van de Zuidwestelijke Delta.
- 5 Verleden, heden en toekomst. Wereld, nationaal en regionaal.
- 8 De Broedvogels van de Slikken van Voorne.

bijlage: Vijfenvertig jaar steltloperstellingen op de Slikken van Voorne.

- 11 Westplaat tot op de bodem uitgezocht.
- 14 Het beheer van de Slikken van Voorne.
- 16 De zandhagedis (*Lacerta agilis*) op de Slikken van Voorne e.o.
- 18 Groene Strand, de Slikken van Voorne en de noordse woelmuis.
- 19 De bosuil.
- 20 Activiteitenkalender

Op stap met

Op stap met Bert van Dijk.

Door Jan Alewijn Dijkhuizen.

Daar sta je dan, om 5 uur 's morgens op een parkeerplaats te wachten op je medetellers. Voor veel vogelaars is dit een regelmatig terugkerend fenomeen; voor mij is dit niet mijn favoriete activiteit en het is een zeldzaamheid dat ik zo vroeg op ben. Maar afspraak is afspraak: voor de rubriek "op stap met" wilde ik deze keer met iemand mee die al jaren actief is op de Slikken van Voorne en ook nog eens iemand van de oude garde. En zo komt het dat ik op stap ga met Bert van Dijk.

Het vreemde is dat ik Bert al heel lang ken, tenminste, ik weet wie hij is. Tot voor kort kwam ik Bert regelmatig op de fiets tegen op de Sipkesslag, vaak stilstaand met een verrekijker en een klein opschrijfboekje in de hand. We maakten dan een praatje over het weer en over de vogels die we hoorden en zagen. Na zo'n ontmoeting met deze rustige vriendelijke man fietste ik altijd opgewekt verder.

Deze keer gaan Bert en ik samen met Tom van Wanum de BMP (Broedvogel Monitoring Project) telling op de Westplaat (noordzijde Slikken van Voorne) doen. Bert vertelt al snel dat hij blij is dat hij dit ondanks zijn gezondheidsproblemen weer kan doen. Hij kijkt ook alweer uit naar de zeetrektingen. De reden waarom Bert dit gebied is gaan tellen heeft ook al met leeftijd te maken, namelijk het afnemende gehoor van de vorige gebiedsteller. Ik kan er van mee praten maar moet zeggen dat met de huidige hulpmiddelen er toch nog volop te genieten valt. Aan het gehoor van Bert blijkt niets te mankeren; op zijn eigen rustige wijze loopt hij met Tom en mij op en dan hoor je ineens: grasmus, even later: winterkoning; weer even later: goudvink.

Een opschrijfboekje komt er overigens niet meer aan te pas, ook Bert is 5 jaar geleden digitaal geworden hoewel tijdens deze telling Tom met een iPad alle waarnemingen op een digitale kaart inplot.

Uiteraard wil ik wel eens weten wat de achtergrond van Bert is en mijn vooroordeel blijkt juist hoewel zijn carrière in het begin afweek van wat ik dacht. Bert werkte eerst bij de ABN en is pas op 25-jarige leeftijd aan de pedagogische academie begonnen. Zo werd hij op zijn 28ste leraar. Ai, dat had ik niet mogen zeggen, Bert werd onderwijzer! Hij heeft zijn hele carrière gewerkt met leerlingen in de bovenbouw van de basisschool. We zijn het al snel eens dat dat ook de leukste leeftijd is om les aan te geven. Leuker dan kleuters waar je inhoudelijk veel minder aan kwijt kunt (daar denken anderen natuurlijk heel anders over, gelukkig maar).

Tot mijn stomme verbazing blijkt Bert een van de medeoprichters van de vogelwerkgroep te zijn. Hoewel ik Bert wel van heel vroeger ken maakten in die tijd andere eigenwijze, luidruchtige en rokende oude mannen veel meer indruk op mij dan Bert en dan sommen we al die namen op, Cor vd Lee (en zijn dochter), Martin Lok, Hans de Ligt, Henk Dries, André Velthuizen, Leo Mommers, Onno van Hest en Paul Boeren en natuurlijk nog anderen waarvan we even niet op de naam komen. Maar in dit illustere rijtje hoort Bert van Dijk zeker thuis! Als we dan terugkijken op die periode van eind jaren 70 en de jaren 80 was het toch echt wel een mannenclub. Ik vond ze oud maar dat waren ze natuurlijk helemaal niet, dat lag aan mijn eigen leeftijd...

Bert van Dijk. Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen

Bert vertelt dat in het begin vooral aandacht was voor kennis opdoen en kennis delen. Maar al snel wilde de werkgroep projectmatig een onderzoek starten en gekozen werd voor het nu langst lopende onderzoek van onze afdeling, de Westplaattellingen. De eerste excursie van de vogelwerkgroep naar dit gebied kan Bert zich nog goed herinneren. Het was koud, mistig en druilerig, er was eigenlijk niets te zien tot er opeens uit de nevel een roze vogel zichtbaar werd, een flamingo! Chileens helaas, maar het was wel een memorabele waarneming! Deze tellingen dragen nu overigens zeer nadrukkelijk bij aan de status van de toewijzing tot Natura 2000-gebied met zelfs een koninklijk toegangsbeperkingsbesluit, oftewel, voor vrijwel het hele gebied geldt: verboden toegang! Het is dan ook een voorrecht om in dit gebied te mogen tellen en bij te dragen aan de bescherming ervan.

Nu is het overigens heel erg laag water op de Westplaat. We verbazen ons over de steeds

snellere veranderingen maar vinden het gebied juist daarom zo boeiend. We memoreren dat er helemaal nog geen bomen op de Westplaat stonden en je tijdens de tellingen gewoon over de dam kon lopen waar je kon genieten van de tapuiten. Nu horen we juist daar veel struik- en bosvogels, zanglijsters, kneuen, nachtegalen, merels, fitis en tiftjaf enzovoort.

Als we over het pad naar de Bonte Piet lopen vertelt Bert dat hij hier een keer een vrouw tegenkwam die wilde weten wat er zo luid te zingen zat. Dus hij legt netjes uit dat dit nachtegalen zijn. De volgende vraag was welk bruin vogeltje er toch in haar tuin kon zitten, tsja zegt Bert, dat kan ik zo niet zeggen. Oh, zegt de vrouw, "ik dacht dat u veel van vogels wist, goedendag", Bert verbouwe-reerd achterlatend.

Hij vertelt ook nog een wat meer filosofische anekdote, waar gebeurd op de Maasvlakte bij de Vuurtorenvlakte. Het speelt ongeveer 30 jaar geleden (ja 30 jaar). Bert stond met een aantal vogelaars met verrekijkers te speuren naar de jaarlijks terugkerende morinelplevieren. Het gehele gebied werd vanaf een vast punt bespied: niets te zien. Tot één van de vogelaars er genoeg van had en een beetje verveeld om zich heen keek en riep: "hier lopen ze, vlak vóór ons". En inderdaad op ongeveer 10 meter voor ons liep een groepje morinelplevieren. En zo besluit Bert: wat je ver zoekt is soms heel dichtbij...

Bert heeft ondertussen in heel wat gebieden op Voorne-Putten vogels geteld. Vaak hielp hij anderen of verving hen indien nodig maar volgens mij ligt zijn hart toch bij kust en zee. Hij is niet voor niets al tientallen jaren actief met het zeetrekten en in vroeger jaren met de Westplaattellingen.

Als ik thuis nog even wat op wil zoeken over de vogelwerkgroep kom ik ineens een stuk tegen van Bert over de in 1986 opgerichte paddenwerkgroep. Hier licht hij toe dat de werkgroep in een paar jaar tijd enige duizenden amfibieën heeft helpen oversteken en daarmee al hun levens heeft gered. Als lugubere vergelijking schijft hij dat er in 1985 ongeveer 400 doodgereden exemplaren op de weg lagen...Dus Bert is ook nog actief geweest met zeer succesvolle beschermingsactiviteiten.

En toch, het liefst gaat hij gewoon lekker zelf op stap met zijn verrekijker en tot voor kort dus met zijn opschrijfboekje! Maar Bert is toegetreden tot de 21ste eeuw zoals hij het zelf zegt. Ik ben blij dat ik met Bert mee mocht en hoop dat hij nog vele jaren van onze veelzijdige natuur en vooral de vogels mag genieten!

Natuur dichtbij

De vogelverlokkingen van het Oostvoornse Zwartelaantje.

Door: Gerard Ouweneel.

Nog meer dan naar de andere heb ik naar de foto op pagina 14 linksonder van Duinen en mensen Voorne een poosje zitten turen. Volgens het bijschrift dateert de plaat uit 1920. Te zien is hoe toen de kust van Oostvoorne ter hoogte van Mildenburg eruitzag. De opname opende klepjes in het brein en was de ouverture tot aangename uren met de onvolprezen Topotijdreis kaarten, gespit in oude vogeldagboeken, googelen en mailcontact met de auteur Rolf Roos.

De bewuste foto toont de situatie van ruim 100 jaar geleden aan het eind van de Oostvoornse Zwartelaan, daar waar deze uitkomt op en leidt over de duinwal. Het beeld verschilt grondig van het tafereel ter plekke dat het netvlies registreerde en opsloeg bij mijn eerste kennismaking met die plek. Dat was ruim zeventig jaar geleden, op Koninginnedag 1951. Blijkens de desbetreffende uit het Streekarchief afkomstige opname was er in 1920 nog geen Boulevard. Topotijdreis laat zien dat er toen aan het einde van de Zwartelaan een aanlegsteiger in zee stak. Vanaf de Zwartelaan kon men via een zandslag het strand en die steiger bereiken. De prent suggereert wat strandvertier en op tijdreis lezen wij dat daar een Rotterdamse Gezondheids Kolonie was neergezet, een oord waar bleekneusjes wat gelaatskleur konden opdoen. Mogelijk waren die vanuit Rotterdam daarheen gereisd met een van de schepen van de Stoomboot-Reederij Fop Smit & Co., via het in 1920 nog open Brielsche Gat. Alleen al die vaartocht via een stoompassagiersschip zet de verbeelding aardig aan het werk. Tenslotte laat de foto zien dat de bezoeker die omstreeks 1920 aan het eind van de Zwartelaan het duin overstak, een onbelemmerd zee-uitzicht op zich kon laten inwerken. De topokaart zette mij aanvankelijk op het verkeerde been. Want deze geeft voor Zwartelaan de naam Kaapweg aan. Desgevraagd mailde Rolf Roos dat de Zwartelaan een poos die naam gedragen heeft.

Groene Kruisweg.

Toen ik op 30 april 1951 voor het eerst de Zwartelaan affietste en de helling naar de Boulevard op trapte was ik, dertien jaar oud, een uiterst pril vogelaartje zonder soortenkennis en verrekijker. Maar ik begeerde vogels te zien. Wijlen Ben van der Velden had met een exposé over de vogelverlokkingen van Oostvoorne mij de Koninginnedag oranjevlit doen vergeten en zo fietsten wij getweeën de Groene Kruisweg af. Nog vele malen zou ik die tocht maken, waarbij het stuk tussen Spijkenisse en Geervliet naam kreeg als het zwaarste traject. Om dat open deel te passeren met de in dit land overheersende zuidwestenwind op kop vergde energie. Parallel aan dat stuk weg liep het spoor van de RTM-tram. Op de langs dat spoor óók lopende telefoondraad zat 's winters nogal eens een klapekster. Deze maakte dan het traject Spijkenisse - Geervliet gemakkelijker te pruimen. Van die eerste Koninginnedagtocht in 1951 herinner ik mij veel joelende gruttopaartjes in de Polder Heenvliet. De score kwam op die eerste Voorne-excursiedag uit op 24 soorten. Met daarbij de kanttekening dat ik de 'gewone', die ik gewend was rond huis te zien in het Rotterdamse Tuindorp-Vreewijk, niet noteerde. Van die onachtzaamheid heb ik nu gruwelijk spijt. In onze haast om vanaf de Boulevard over zee, het Brielsche Gat, naar de tegenoverliggende De Beer en naar de zeer begeerde kluten en bergeenden te kijken waren wij de Zwartelaan snel afgefietst.

De Brielse Dam lag er net een jaar en de geest was uit de fles. Drie dagen later ging het weer de Groene Kruisweg af. Die Oostvoorne-pelgrimage was goed voor 26 soorten waaronder een bosuil bij Hoogvliet, geelgorzen, twee zomertortels en vier patrijzen. En ook drie lepelaars die, evenals de bosuil, in het dagboek een decoratieve meekregen. Dat kregen de drie voornoemde andere soorten niet. Nu, zeventig jaar later, zou dat andersom het geval zijn, althans, indien wij die drie überhaupt te zien zouden krijgen. Welhaast zeker zal dat niet het geval zijn.

Dat de soortenkennis toenam bleek uit de Voorne-tocht van 19 juni 1951. Deze was goed voor 35 soorten waaronder strandplevier, tapuit, putter en steenuil. De laatste twee langs de Groene Kruisweg. Beide betroffen een première. Putteren waren toen trouwens in West-Nederland heel erg zeldzaam. De datum doet vermoeden dat tapuiten toen broedden in de Voornes duinen. Nog eenmaal ging het die zomer de Groene Kruisweg af. Dat was op 30 juli, een uitstapje waaraan wij ons ook aan enig strandjoltje te buiten gingen. Maar wel kon ik die dag op mijn lijstje van waargenomen soorten dwergsterns en grote sterns bijboeken.

Zwartelaantje en 't Reigersnest.

Het jaar daarop, in 1952, was ik vertrouwd geraakt met meer soorten. Bij de Oostvoorne-vogeltrip van 22 mei telde ik er 36, wederom exclusief de toen 'gewoon' geachte. Bij die 36 waren de grauwe klauwier van Zwartewaal en ook een grauwe kiekendief. Deze zagen wij 's zomers vaker, zowel langs de Groene Kruisweg als rond Oostvoorne. Kennelijk waren de jachttopzieners die volgens Jan van Tussenbroek na WOII de roofvogels te vuur en te zwaard poogden te verdelen er niet in geslaagd ze alle om te brengen. Op de kale vanuit het Voornse strand toen uitstekende strandhaak liep een strandplevier met vier pullen.

Bij ons stond de schilderachtige allee die naar de Boulevard leidde niet te boek als Zwartelaan maar als Zwartelaantje, de naam die ik in het vervolg van dit relaas zal aanhouden. Hoewel verleidelijk om aan het slot van een fietskruistocht naar Oostvoorne dat weggetje snel te passeren om aan het einde de ruimte van het Brielsche Gat met de tegenoverliggende De Beer te kunnen overzien, bleven wij vooral 's zomers bij aankomst toch vaak op en vanaf dat Zwartelaantje een poos vogelen. In het open deel op rechts huisde begin vijftiger jaren steevast een paartje grauwe klauwieren. Op links lag en ligt het landgoed 't Reigersnest waaruit een veelheid aan inspirerende vogelzang klonk, zang waarover wij niet altijd eensgezindheid bereikten welke soort

Dijk Zuidsluk De Beer 30-8-1946. Foto: Gerard Ouweneel.

Broedende hop in 't Reigersnest. Foto: Gerard Ouweneel.

het betrof. Dan huisde er in 't Reigersnest een paartje hoppen en er was een kleine reigerkolonie. Van de landgoedeigenaresse had excursiegenoot Ben van der Velden ooit toestemming gekregen naar een van de reigernesten te klimmen om voor zijn verzameling een ei weg te nemen. De anekdotische omstandigheden hoe het daarbij toeging en de wijze waarop Ben later met zijn verzameling, door toedoen van zijn moeder tegen de justitionele lamp liep, was een aardig onderwerp voor een verhaaltje. Al gauw durfden wij het aan om bij 't Reigersnest aan te bellen met het verzoek om op het landgoed naar vogels te speuren. Dat mochten wij altijd.

Vanaf 1952 werd Oostvoorne een jaarrond vogeltochtbestemming en Koninginnedag de 30e april een vaste Voorne-excursie-datum. Waarbij naast het Zwartelaantje voor zangvogels en het Brielsche Gat voor steltlopers, de Brielse Dam steeds meer trok. Tegen Rozenburg aan was aan weerszijden van die dam van alles te beleven. Aan de binnenzijde lag de uitgestrekte nog zilte buitendijkse strook van Rozenburg, waarop alle courante steltlopers inclusief kemphanen broedden. De op De Beer broedende lachsterns kwamen er jagen. Aan de buitenzijde van de Brielse Dam konden wij ons vanaf de damkruin vergapen aan de vogeldrommen op het Zuidsluk. Niet zelden waagden wij via de zo aanlokkelijk ogende begrenzingsdijk De Beer op te gaan. Weliswaar was daar aan het einde een bewareshuisje maar wij wisten dat het buiten het broedseizoen meestal onbemand was. Die tochten over de Zuidslukdijk verliepen niet zonder spanning want hoofdbewaker Korfmaker kon altijd opduiken en voor die man hadden wij heilig ontzag. Een kleine twintig jaar later, toen wij op de zuidwestpunt onze nylonnetten opzetten om vogels te vangen en deze te ringen, werd dat bewareshuisje het hoofdkwartier waaruit wij opereerden. Bij netcontroles draafde bewaker Korfmaker toen hard mee.

30 april 1954.

Nadat met zes geelgorzen, een strandleuwerik, een kleine rietgans, twee grote zeeëenden, een late bonte kraai en een smelleken 17 april 1954 al een succesvolle Voorne-tocht was geweest, werd voor wat soortendiversiteit betreft Koninginnedag 1954 de beste ooit. Er was dan ook wel wat veranderd. Ik ging niet meer solo naar Voorne maar op die dag met zijn zessen. De Rotterdam-Zuidse vogelaars hadden elkaar ontmoet op de opspuitgebieden rond Pernis waarna ze in clubverband ook andere excursiegebieden bezochten, vooral naar Voorne en/of De Beer. Dan was de determinatiekennis enorm toegenomen, mede dankzij de Peterson Vogelgids, de 'Kist'. En waren er zoveelste-hands verrekijertjes beschikbaar, ik eentje van zesmaal vergroting. Tot slot wisten wij op welke locaties wij moesten speuren naar bepaalde soorten. Die 30e april werd eerst gevogeld vanaf het Zwartelaantje, vervolgens op de Boulevard en 's middags vanaf de Brielse Dam. De boekhouding kwam uit op 88 soorten, wederom exclusief de huis-, tuin- en keuken species. Bij elkaar moeten wij dus wel zo rond de 100 stuks uitgekomen zijn, in twitcherskringen aangeprezen als 'round the century'. Onder andere fluitier, dwergmeeuwen en niet minder dan 75 dwergsterns kregen in het dagboek een uitroepteken mee. Later die zomer ging het steeds opnieuw naar Oostvoorne, waarbij wij nogal eens lang vanaf het Zwartelaantje en in 't Reigersnest bleven hangen. Nadat wij op 8 juni op 't Reigersnest wederom de geloofsbrieven hadden overhandigd, kregen wij de hop te zien, op rechts het paartje grauwe klauwier en zagen en hoorden wij diverse wielewalen. Een Voorne-trip in dezelfde maand, op 20 juni 1954, leverde 78 soorten op.

Verschenen en verdwenen.

Ik ben mij bewust in dit verhaaltje wat (te?) nadrukkelijk het accent te hebben gelegd op soorten waarnaar wij ons thans, zeventig jaar later, de ogen uitkijken – als we ze al te zien krijgen. Daarbij doel ik op, bijvoorbeeld,

grauwe kiek, geelgorzen en zomertortels, waarvan ik op de Voorne-trip van 6 juni 1953 opschreef 'vrij veel'. Maar als ik aan een lijst begin van soorten die thans tot de categorie 'gewoon' te rekenen zijn en toen ontbraken zullen junior-vogelaars verbaasd opkijken. Die 30e april 1954 was een excursiedag zonder kleine mantelmeeuwen, zonder zwartkoppen, ganzen, eksters, grote bonte specht en slechts vier soorten roofvogels waarbij een boomvalk en een smelleken. En dan doe ik maar een greep. Hoezeer onze avifauna is veranderd! Eind 1955 ging doorsijpelen welke sinistere plannen in Rotterdamse beleidskamers werden uitgebreed voor Rozenburg en De Beer. Dat naderend onheil was voor ons aanleiding de excursies meer te concentreren op De Beer. Nog eenmaal, op 9 mei 1959, gingen Luuk Draaijer en ik op een voorjaarsdag exclusief naar Oostvoorne. Op de Vespa-scooter. En met toch weer een paartje grauwe klauwier, een man grauwe kiek, twee slechtvalken, een fluitier, wél een grote bonte specht en, vanaf het Zwartelaantje, in 't Reigersnest een zwartkop, was dat best een ouderwetse Voorne-excursie. Die zwartkop kwam overigens voluit als zwartkoptuinfluitier in het dagboek, voorzien van een veelzeggende dubbele onderstreping. Maar nog geen kleine mantelmeeuwen. Deze moesten nog aan de annexatie van de Nederlandse kusten en nu verder landinwaarts beginnen. Aan de overkant van het Brielsche Gat staken al masten omhoog van cutterzuigers die op De Beer in actie waren gekomen. Daardoor kreeg de Voorne-excursie van 9 mei 1959 toch iets van een 'trip down to memory lane' over zich.

Literatuur.

Roos, R. & N. van der Wel. 2023. *Duinen en mensen Voorne. Uitgeverij Natuurmedia. Goedereede.*
Ouweneel, G.L. 2010. *Eiervverzameling. In Vogelvrij. Het Vogeljaar. Hedel.*

Afzetting sluferstrand. Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen.

Slikken van Voorne, wie handhaaft daar de regels?

Door: Jan Alewijn Dijkhuizen.

In ons land is iedere vierkante meter geclaimd; voor iedere plek zijn doelen vastgesteld en zijn er regels wat daar wel en niet mag. Dat geldt voor het land van een boer, dat geldt voor een industriegebied, een woonwijk en ook voor een natuurgebied!

De Slikken van Voorne vormen geen uitzondering, ook al mag de natuur daar grotendeels zijn eigen gang gaan, er zijn regels, doelen en beheersmaatregelen (en bedreigingen).

Als buitengewoon opsporingsambtenaar bij het Zuid-Hollands Landschap ben ik in de praktijk betrokken bij de naleving van regels.

De naam Slikken van Voorne bestaat nog niet zo heel erg lang. In de tijd dat ik in het bezoekerscentrum werkte werden er regelmatig discussies gevoerd over naamgeving op de wandelkaart. De Westplaat bestond al langer en het gebied is lange tijd naar deze plaat genoemd. De KNNV telt al vele jaren de Westplaat maar eigenlijk veel meer dan dat. Door de aanleg van de Brielse Gatdam veranderde het gebied, grenzend aan de Duinen van Oostvoorne, zo sterk dat er wel wat nieuwe namen verzonnen moesten worden. Dit valt nog niet mee, denk bijvoorbeeld ook aan de namen Voornes Duin, Duinen van Voorne en Duinen van Oostvoorne... Kortom, het 474 ha grote gebied vanaf het einde van het AJ Bootpad tot de punt van de Maasvlakte dat wordt beheerd door het Zuid-Hollands Landschap heet de Slikken van Voorne en het begroeide deel in de hoek van de Duinen van Oostvoorne en de Brielse Gatdam, dat eigenlijk Groene Strand zou moeten heten, heet het Schor.

Zoals gezegd zijn de Slikken van Voorne al lang in beheer bij het ZHL. Het ZHL heeft steeds geprobeerd een deel van het gebied vrij te houden van auto's (op het schor staat nog een enkel bord waar dat uit blijkt) en ongewenste betreding. Dit werd helemaal spannend met de opkomst van het kitesurfen. Markering met palen met alleen borden op het land werkte niet meer, sowieso was het markeren op een snel veranderend slikkegebied lastig. Belangrijke handha-

vingspartners waren in die tijd de politie en de GZH (Groenservice Zuid-Holland) maar dat was vooral gericht op recreatie op het strand en niet ten behoeve van bescherming van natuur. Met de aanwijzing van de Voordelta -waar ook de Slikken van Voorne deel van uitmaakt- als Natura 2000-gebied, is er veel ten goede veranderd. Rijkswaterstaat heeft het beheerplan voor de Voordelta geschreven en in 2008 is dit goedgekeurd. Tegelijkertijd zijn er gebieden aangewezen waar een toegangsbeperkingsbesluit voor geldt; dit zijn gebieden die vrijwel geheel verboden toegang zijn zoals de Hinderplaat en onze Slikken van Voorne. Bij het 2e beheerplan (na 6 jaar moet er een nieuw beheerplan komen) zijn de grenzen aangepast onder andere onder druk van de handhavers. De grens van de kitesurflocatie bij Oostvoorne is recht getrokken en de gebieden Hinderplaat en Slikken van Voorne zijn aan elkaar gekoppeld; je mag nu niet meer tussen deze gebieden doorvaren en kitesurfen. Het beheerplan van het Natura 2000-gebied omschrijft de instandhoudingsdoelen; tegelijkertijd is er een verbeteringsopgave aan gekoppeld als compensatie voor de aanleg van Maasvlakte 2. De grenzen van deze gebieden zijn op land gemarkeerd met palen, borden en draad en op het water met gele boeien. Nu de Voordelta is aangewezen als Natura 2000-gebied is er meer inzet op het gebied van handhaving door de betrokken provincies en dan met name door de Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid (OZHZ) en Regionale uitvoeringsdienst Zeeland (RUD Zeeland). Deze organisaties beschikken over een boot en worden betaald door de provincies om toezicht te houden op de naleving van wet- en regelgeving. De OZHZ is verantwoordelijk voor de coördinatie van de handhaving en daarbij werken ze samen met de NVWA als het om beroepsvisserij gaat en met RWS, waterpolitie, gemeentes, SBB, NM en ZHL als het om recreatie gaat. Om al deze organisaties efficiënt samen te laten werken zijn er convenanten opgesteld. Daardoor mogen BOA's van het ZHL ook optreden bij NM en andersom en ze mogen ook buiten hun eigen terreinen optreden in de Voordelta vanwege het convenant met

de OZHZ. Dit is vooral effectief gebleken bij het optreden tegen kitesurfers en jetski's die buiten gebieden van natuurorganisaties varen maar wel zeehonden verstoren op zandplaten zoals de Bollen van de Ooster en de Hinderplaat. Zij kunnen bij de opstap-plek staande gehouden worden.

Zo zijn we sinds 2008 samen bezig met handhaven op de Voordelta en in de Slikken van Voorne. Heeft dat iets opgeleverd?

2017: 80 overtredingen, 30 proces-verbalen
 2018: 72 overtredingen, 18 proces-verbalen
 2019: 39 overtredingen, 10 proces-verbalen
 2020: 44 overtredingen, 5 proces-verbalen
 2021: 24 overtredingen, 9 proces-verbalen
 2022: 17 overtredingen, 6 proces-verbalen

Wat zeggen deze cijfers? Vooral de hoeveelheid overtredingen van kitesurfers is sterk afgenomen. Dit heeft alles te maken met de zelfregulerende maatregelen van de kitesurfvereniging. In de loop van de jaren is ook bij deze groep recreanten het besef gekomen dat er regels zijn en dat er ook met beperkingen uitstekend gekitesurft kan worden op de Voordelta. Een andere groep waar we last van hebben zijn de wandelaars die zich nergens wat van aantrekken en zelfs over vogelkijkschermen heen klimmen om maar op het strand te kunnen komen. De daling van deze overtredingen heeft vooral te maken met het alsmaar meer plaatsen van palen en borden en uiteindelijk met het verbinden van deze palen door draad. Je moet nu over een draad heen klimmen en dat blijkt voor een groot aantal mensen toch net een brug te ver, terwijl verbodsborden negeren heel wat gemakkelijker gaat... Met het letterlijk wegvallen van de Bonte Piet is het nu ook wat rustiger, maar wanneer daar weer een nieuwe hut geplaatst wordt, kunnen we ook meer overtredingen verwachten. Overigens is dat geen reden om niet opnieuw een mooi uitzichtpunt op de Slikken te bouwen want het gebied is het waard!

Uiteindelijk kunnen we wel concluderen dat we door onze aanwezigheid en af en toe handhavend optreden de verstoring door recreatie redelijk onder controle hebben. Er spelen nog wel andere zaken dan recreatie in de Voordelta, onder andere de bodemberoerende visserij en de steeds meer insluitende hoeveelheid windmolens die zelfs in het gebied dreigen te worden geplaatst. En dan zijn er nog plannen om in de Voordelta een eiland te realiseren. Want elke vierkante meter is geclaimd en worden doelen voor vastgesteld...

Jan Alewijn Dijkhuizen bij een Natura 2000 bord.

De natuurwaarde van de Zuidwestelijke Delta. Verleden, heden en toekomst. Wereld, nationaal en regionaal.

Door: Piet Mout.

Piet Mout is Interim-voorzitter Natuurvereniging Hollandse Delta en coördinator van de Werkgroep Natuur & Beleid.

Om het grote natuurbelang van de Slikken van Voorne te kunnen begrijpen, is het noodzakelijk om te onderzoeken welke positie de Slikken hebben binnen het gehele Natura 2000-gebied de Voordelta en die af te zetten tegen de (historische) ontwikkeling van de Zuidwestelijke Delta als geheel. Daarnaast is het goed om je te realiseren welke functies delta's wereldwijd nog meer hebben en de Nederlandse Delta in het bijzonder.

Onderstaand plaatje (1) maakt door de gedraaide projectie heel duidelijk dat Nederland een delta is waarin het stroomgebied van verschillende grote rivieren samen komen en uitmonden in de zee.

1. zuidwestelijke delta

Delta's over de hele wereld delen een aantal belangrijke kenmerken. Ze zijn vruchtbaar, voedselrijk, het zijn sterk verstedelijkte gebieden, het zijn handelscentra met bijbehorende havens, industrie en infrastructuur, ze zijn heel geschikt voor landbouw en het zijn zeer rijke biodiversiteit hotspots en dus erg waardevolle natuurgebieden. De kunst van samenleven in een delta is te erkennen dat al die waardevolle functies met elkaar verweven zijn en dat het geen pas geeft om slechts een functie te benoemen zonder recht te doen aan de andere functies. In het vervolg van dit verhaal ligt de nadruk op een functie, namelijk die van natuur, maar niet zonder voortdurend ook de andere functies te benoemen.

Onderstaande plaatjes tonen links (2) de belangrijkste delta's in de wereld. Daar vind je veel grote steden, havens, enz. en op het rechter plaatje (3) zie je waar de belangrijkste hotspots van onze planeet voor biodiversiteit liggen. De overeenkomsten (en verschillen) spreken voor zich.

2

Delta's zijn hotspots voor zeer hoge biodiversiteit.

Dat delta's zulke waardevolle natuur herbergen, is geen toeval. Het fijnste sediment dat rivieren uit hun stroomgebied meenamen werd na overstroming van omliggend land in de vorm van rivierklei afgezet in de delta's. Door overstromingen van land door de zee werd zeeklei afgezet. Dat leverde niet alleen goede landbouwgrond op, maar ook en met name in de intergetijdzones rijke natuur. Een zeer uitgebreide beschrijving van de biodiversiteit van de Zuidwestelijke Delta vindt u in onderstaande publicatie van WUR (Wageningen University & Research) geschreven door Joop Schaminée e.a.

<https://research.wur.nl/en/publications/biodiversiteit-in-de-zuidwestelijke-delta>

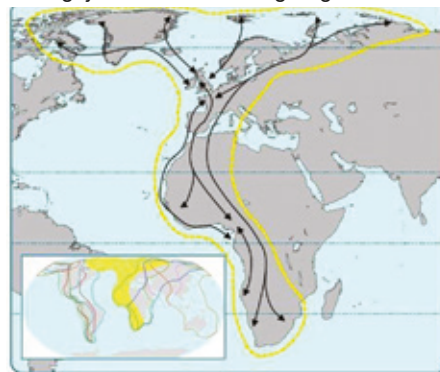
In het vervolg van dit artikel zijn veel gegevens ontleend aan dit rapport.

Trekvogels.

Dat de Zuidwestelijke Delta, samen met de Waddenzee, buitengewoon belangrijk was en is voor vogels zullen veel mensen wel weten. Dat deze twee gebieden hun betekenis vooral ontleenen aan hun functie als stopover binnen de East Atlantic Flyway, is wellicht minder bekend.

http://datazone.birdlife.org/userfiles/file/sowb/flyways/4_East_Atlantic_Factsheet.pdf

Wat wij wadvogels noemen, zijn vaak steltlopers die in het hoge noorden (arctic) van Noord-Amerika, Groenland en Europa (Siberië) in toendra's broeden. Veel van deze vogels hebben hun winterverblijf in Zuid-Europa, West-Afrika en zelfs Zuid-Afrika. De Waddenzee en de Delta zijn op hun duizenden kilometers lange trektocht de belangrijkste rust- en foerageergebieden.

Flyways

Pacific Americas	East Atlantic	Eurasia/South Asia
Central Americas	Black Sea/Mediterranean	East Asia/Australasia
Atlantic Americas	Asia/East Africa	

4

Vrijwel alle vogels die gebruik maken van deze trekroute gebruiken deze gebieden om op te vetten. Het is goed je te realiseren dat de indrukwekkend grote groepen trekvogels in de Waddenzee en de Zuidwestelijke Delta alle broedvogels bij elkaar zijn van zeer uitgestrekte gebieden.

Verspreidings gebied van de kanoet en de diverse ondersoorten

5

De concentratie van enorme aantallen vogels in onze gebieden kan een verkeerde indruk wekken. Als wij niet goed voor deze vogels zorgen, heeft dat grote consequenties elders in de wereld.

Ik gebruik de kanoet om uit te leggen hoe belangrijk de Slikken van Voorne zijn voor trekvogels. Om precies te zijn de ondersoort *canutus* die broedt op het Tajmyr-schiereiland in centraal Siberië.

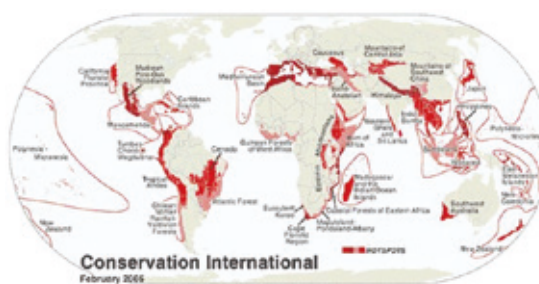
Het broedseizoen van de kanoet kan pas beginnen als de toendra ontdooid is en de eerste insecten -het voedsel voor de jongen en hun ouders - tevoorschijn komen. Dat was normaal gesproken eind mei (maar door klimaatveranderingen tegenwoordig steeds eerder, waardoor kanoeten pas na de insectenpiek arriveren) het geval. Zodra de ouders klaar zijn met broeden bereiden zij zich voor op een lange trektocht naar West- of Zuid-Afrika.

Een tocht van meer dan 7000 km tot wel 10.000 km. Daarbij maakt een kanoet maar één of twee tussenstops. Om zo'n lange reis te kunnen volbrengen zijn onvoorstelbare aanpassingen noodzakelijk. Eerst moet een kanoet zich in zijn broedgebied helemaal vol eten aan insecten om een voldoende hoeveelheid vet als brandstof in zijn lijf te kunnen opslaan. Vervolgens laat de kanoet zijn of haar geslachtsorganen krimpen. Die zijn voorlopig niet meer nodig.

De vliegspeer neemt juist toe in omvang om een vlucht van 4.000 km naar de Slikken van Voorne mogelijk te maken. Daar komen ze aan in augustus en beginnen dan opnieuw met opvetten. Op de slikken eten

kanoeten nonnetjes of kokkels. Omdat ze deze schelpdieren in zijn geheel doorslikken, moeten ze hun maag aanpassen. De maagspeer moet sterk genoeg worden om kokkels met de in hun maag aanwezige steentjes te kunnen kraken.

3

Die kokkels en nonnetjes zijn niet overal op de Slikken te vinden, maar alleen in bepaalde delen van het gebied en alleen tijdens laag water. Die moeten ze eerst met een zeer gevoelig zintuig op de punt van de snavel zien te vinden door lukraak de slikken af te zoeken. Zodra enkele kanoeten goede plekken gevonden hebben, trekken foeragerende exemplaren ook de andere kanoeten naar die plekken toe. De rest van de tijd moeten ze vooral zo weinig mogelijk energie verspillen en dat lukt alleen op zogenaamde hoogwatervluchtplaatsen waar zo min mogelijk verstoring is. Dat is een hele belangrijke reden waarom het gebied niet toegankelijk is voor publiek. Elke seconde moet benut worden om te eten of te rusten zodat de kanoeten precies genoeg vet kunnen opslaan die nodig is als brandstof voor de volgende etappe van hun trektocht naar de Banc d' Ancuin, een waddegebied voor de kust van Mauritanië. Dat doen ze in non-stop-vlucht over zee. Als ze ook maar een tiende grammetje te weinig vet hebben weten op te slaan, halen ze het niet en vallen in zee waar ze vervolgens verdrinken. Tijdens het voorjaar leggen ze de omgekeerde route af en verblijven opnieuw op de vaste stopplaatsen in de Delta of de Waddenzee voor ze door kunnen naar hun broedgebieden.

De historische ontwikkeling van de Delta.

Als startpunt neem ik u mee naar de situatie op de kop van Voorne rond mijn geboortjaar 1950. De Nieuwe Waterweg was al lang daarvoor (1872) gegraven en vormde tot 1950 samen met de Brielsche Maas de Rijn-Maasmonding. De afsluiting van de Brielsche Maas bleek het startpunt van grote ingrepen die het karakter van de gehele Delta en ook die van Voorne-Putten ingrijpend zouden gaan veranderen. Je zou kunnen zeggen dat de natuur op en voor de kust van Voorne zich tot 1950 nog behoorlijk autonoom kon gedragen als onderdeel van een goed functionerend estuarium. Natuurreserveaat De Beer, het door de Nieuwe Waterweg afgesneden deel van de Hoek van Holland, bestond nog. Er was nog sprake van getij rond het gehele eiland en een belangrijk kenmerk was dat er nog volop dynamiek was. Kustafslag en aangroei waren normale verschijnselen. Zandplaten, slikken en gorzen (schorren of groene stranden) waren nog in de hele zuidwestelijke delta volop aanwezig. Het gehele estuarium van de Zuid-Hollandse Eilanden en Zeeland moet een waar eldorado zijn geweest voor een tegenwoordig bijna onvoorstelbaar rijke intergetijdennatuur met een even onvoorstelbare omvang van maar liefst 168.000 ha. Alle grote waterbekkens in de delta waren nog onderling met elkaar verbonden, hadden nog een open verbinding met de zee en stonden onder invloed van het getij. De grote rivieren voerden hun zoete

water via deze bekkens af waardoor in de bekkens zoet en zout in allerlei dynamische variaties met elkaar vermengden.

Door de afsluiting van de Brielsche Maas ten behoeve van de land- en tuinbouw werd het nieuwgevormde Brielse Meer zoet en verdween een eerste groot intergetijdengebied langs de noordrand van Voorne-Putten voor altijd.

Tussen 1950 en 2013 werden in de gehele Delta grote werkzaamheden uitgevoerd en ook op en om Voorne-Putten:

1957 start **Deltawerken**: 1961 Veerse Gatdam, 1965 Grevelingendam, 1969 Volkerakdam, 1971 Haringvlietsluizen en Brouwersdam, 1987 Oesterdam, 1983 Markiezaatkade, 1986 Oosterscheldekering, 1987 Philipsdam

Uitbreidingen van de Rotterdamse haven- en industriegebieden: 1954-1960 Botlek, 1958-1964 Europoort, 1965-1971 Maasvlakte I, 1966 Brielse Gatdam, 2008-2013 Maasvlakte II.

Inpolderingen en ontginningen ten behoeve van **uitbreidingen voor de landbouw**.

Het spreekt voor zich dat al deze gigantische ingrepen in het gebied van de Zuidwestelijke Delta ook enorme gevolgen heeft gehad voor het gehele estuarien systeem:

- Afvoer van Rijn en Maas vindt alleen nog plaats via de Nieuwe Waterweg en het Haringvliet
- Alleen de Westerschelde en Oosterschelde hielden een open verbinding met de zee
- In de rest van de Delta verdween het getij geheel of grotendeels
- De oorspronkelijke vijf grote, onderling verbonden waterbekkens werden van elkaar gescheiden waardoor geen door-

stroming meer mogelijk was

- Veel zout water werd zoet
- De grillige kustlijn van de Delta van 700 km werd ingekort naar een schamele rechte kustlijn van 80 km.
- Verlies van 89.000 ha estuariene habitats (53% ging verloren)
 - o 44.000 ha diep water
 - o 9.700 ha ondiep water
 - o 18.800 ha zandplaten en slikken
 - o 9.400 ha schorren en gorzen
 - o 4.000 ha riet-en biezenvelden
 - o 2.500 ha wilgengrienden, zachte en harde oobossen
 - o Van de oorspronkelijke 51.000 ha getijd natuur ging 29.000 ha verloren.

Plaatje 7 brengt de enorme omvang van deze ecologische ramp overduidelijk in beeld. Alle roze en groene delen verdwenen voorgoed of veranderden ingrijpend van karakter.

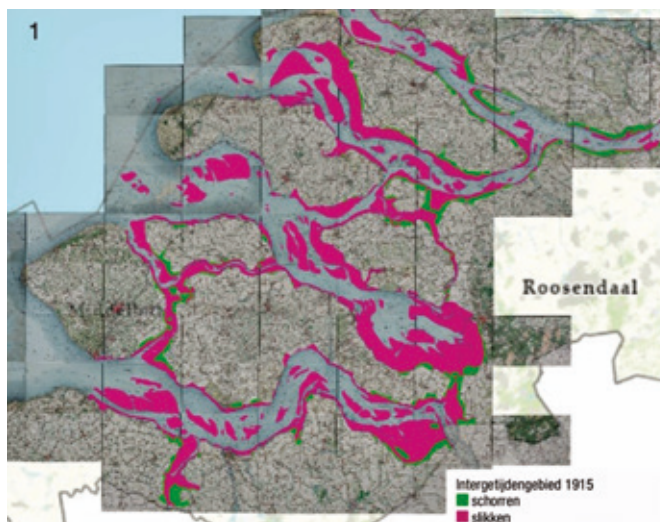
Dat men na de Watersnoodramp van 1953 besloot tot versnelde uitvoering van de Deltawerken is begrijpelijk. Met de kennis van nu echter zouden we nooit meer hebben gekozen voor Deltawerken in deze vorm. Al tijdens de bouw (1975) werd onder druk van natuurorganisaties en van de schelpdiervisserij besloten om de Oosterschelde niet ook af te sluiten, maar gedeeltelijk open te laten in combinatie met een stormvloedkering.

Niet alles was kommer en kwel.

Pas veel later kwam men erachter dat men ter compensatie van de aangerichte schade iets terug moest doen voor de natuur. In de jaren negentig werd begonnen met zogenaamde natuurontwikkelingsprojecten in de Delta. De Slijkplaat werd opgehoogd, er werden allerlei vogeleilandjes opgespoten (Scheelhoek, Quackgors, Ventjagersplaten, Bliëk), er werden natuurvriendelijke oevers aangelegd bij het Spui en landbouwgronden op Tiengemeten (700 ha) en in de Biesbosch (polder Noordwaard 1900 ha) werden teruggegeven aan de natuur. Mooie projecten met veel natuurwinst, maar ook slechts een pleister op de wonde.

Echte verandering was noodzakelijk.

Bij RWS en ondersteund door heel veel onderzoek bij TU Delft en WUR vond een serieuze paradigma shift plaats. De visie veranderde van het aanleggen van grote en harde zeeweringen naar bouwen met natuur. Dat is niet alleen goedkoper, maar het beschermt ook nog eens beter o.a. omdat natuurlijke systemen meegroeien met door klimaatverandering veroorzaakte zeespiegelstijging. We leerden dat ecologie ook bij dit soort grote projecten vanaf de ontwerpfase tot en met de uitvoering het uitgangspunt moet zijn. Wie

met zulke ogen kijkt naar bijvoorbeeld de verzanding ziet die niet als een probleem, maar als een oplossing.

<https://www.wur.nl/nl/Dossiers/dossier/Bouwen-met-natuur.htm>
<https://www.nemokennislink.nl/publicaties/dijken-hebben-op-de-lange-termijn-nadelige-gevolgen/>
https://www.deltaexpertise.nl/images/e/e4/Projectvoorstel_Bouwen_met_levende_natuur_-_definitief.pdf

Natuur als inspirerend voorbeeld voor oplossen van problemen.

Dat die radicale omslag in denken over kustbescherming heeft plaats gevonden komt niet alleen door veranderde wetenschappelijke inzichten, maar ook door eenvoudigweg te kijken naar hoe natuur reageert op zulke ecologische rampen. Als wij ervan afblijven, of ons weten te beperken tot het creëren van situaties waarin de natuur de kans (en de tijd) krijgt zelf met oplossingen te komen dan kan veel (maar niet alles) ook weer (enigszins) ten goede veranderen. Zoutwatergetijdengebieden verdwenen en werden zoetwatergebieden met veel minder of helemaal geen getij. Dat compenseert maar zeer ten dele, maar toch. Het meest spectaculair is het ontstaan van de Voordelta als reactie van de natuur op onze ondoordachte ingrepen. Overall waar de mens de zeearmen afsloot kwamen voor de kust geomorfologische processen op gang die door aanslibbing en verzanding situaties creëerden waarin nieuwe intergetijdennatuur haar kans kon grijpen. Er ontstonden nieuwe zandbanken en slikken.

Op de plekken die daar geschikt voor zijn ontstaan gorzen en op termijn ook nieuwe duingebieden. Als we het geduld kunnen opbrengen verandert de Voordelta op termijn naar een soort binnenzee met wad-deneilanden.

Dat perspectief biedt niet alleen nieuwe kansen voor natuur, maar ook voor toerisme en recreatie. Misschien zelfs voor natuurvriendelijke vormen van landbouw. Maar dan moeten we er wel voor zorgen dat de natuur die kans krijgt. Dat kan door het autonome proces te respecteren en er van af te blijven. Dat kan ook door die processen een beetje te helpen en waar gewenst enigszins te versnellen. Het op een heel klein kiertje openzetten van de Haringvliet-sluizen was een eerste stap.

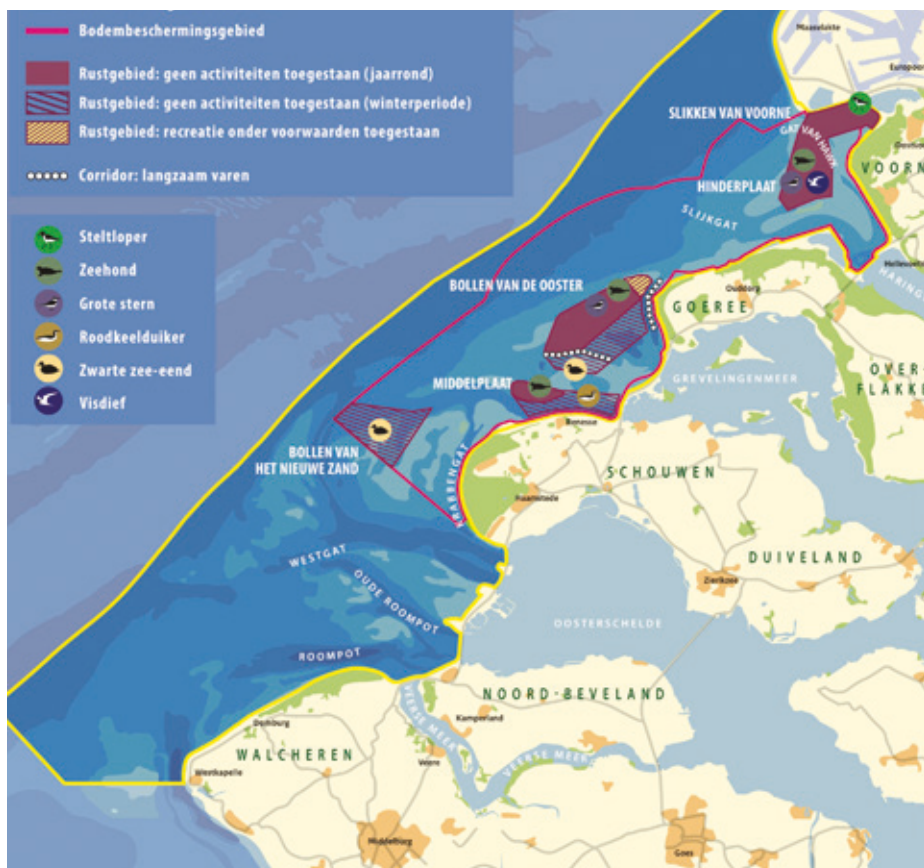
Plannen om verdere stappen te zetten zijn er al volop. Hele goede plannen, maar ook echt foute en soms unrealistische plannen. Om een beeld te geven volgt hier een kleine opsomming. Oordeelt u zelf.

- **ARK Rewilding en Bureau Strooming**
 - o Voorbij de Kier
 - <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=28607>
 - https://www.ark.eu/sites/default/files/media/DeltaWWF_Rapport_Voorbij_De_Kier_v5.pdf
 - o Plannen voor de gehele Delta
 - <https://www.ark.eu/gebieden/de-delta>
- **RWS**
 - o Natuurwinstplan grote wateren
 - <https://life-ip-deltanatuur.nl/>
 - https://life-ip-deltanatuur.nl/file/download/32978f0d-e7c1-492f-b48d-d58714b4f571/natuurwinstplan_web.pdf

- o Natuurcompensatie Maasvlakte in de Voordelta met doorverwijzing naar heel veel andere rapporten over de Voordelta
 - <https://natuurcompensatie-voordelta.nl>
- **WWF**
 - o Dynamische Delta
 - https://www.wwf.nl/globalassets/pdf/wwf_nl_dynamischedelta.pdf
 - https://www.wwf.nl/globalassets/pdf/leaflet-nl-versie_101121_defacto_optimized.pdf
- **Delta 21**
 - <https://www.delta21.nl>

Hoe het verder zal gaan, weet ik uiteraard niet. Wel dat het spannend gaat worden. De Provincie Zuid-Holland heeft in opdracht van ministers Van der Wal en Adema gebiedsprocessen in gang gezet. Binnen dat Programma Landelijk gebied moet bepaald gaan worden hoe o.a. de toekomst van de Zuidwestelijke Delta er uit gaat zien. Natuurvereniging Hollandse Delta is via de Werkgroep Natuur & Beleid hier nauw bij betrokken. Om onze standpunten goed voor het voetlicht te kunnen brengen, is diepgaande kennis nodig met betrekking tot de waarden van de verschillende natuurgebieden in onze regio.

Daarom is een themanummer over de Slikken van Voorne heel belangrijk voor ons werk. Ons huisblad illustreert niet alleen onze kennis en jarenlange betrokkenheid bij onderzoek en educatie, maar beschouw ik ook als een bekroning van de enorme hoeveelheid tijd, energie en deskundigheid die onze inventariseerders in hun 'hobby' hebben gestoken. Ik wens u veel leesplezier.

Tapuit. Foto: Tom van Wanum.

De Broedvogels van de Slikken van Voorne.

Door: Tom van Wanum.

Inleiding.

Op de Slikken van Voorne worden sinds lange tijd veel vogeltellingen uitgevoerd. Zo worden er sinds 1978 maandelijks (sinds 2015 6 maal per jaar) de aanwezige vogels geteld die zich ophouden op de Slikken. Dit gebeurt in het kader van de watervogeltelling van SOVON, maar ook de broedvogels worden sinds jaar en dag geteld. In dit artikel zal het wel en wee van de broedvogels beschreven worden.

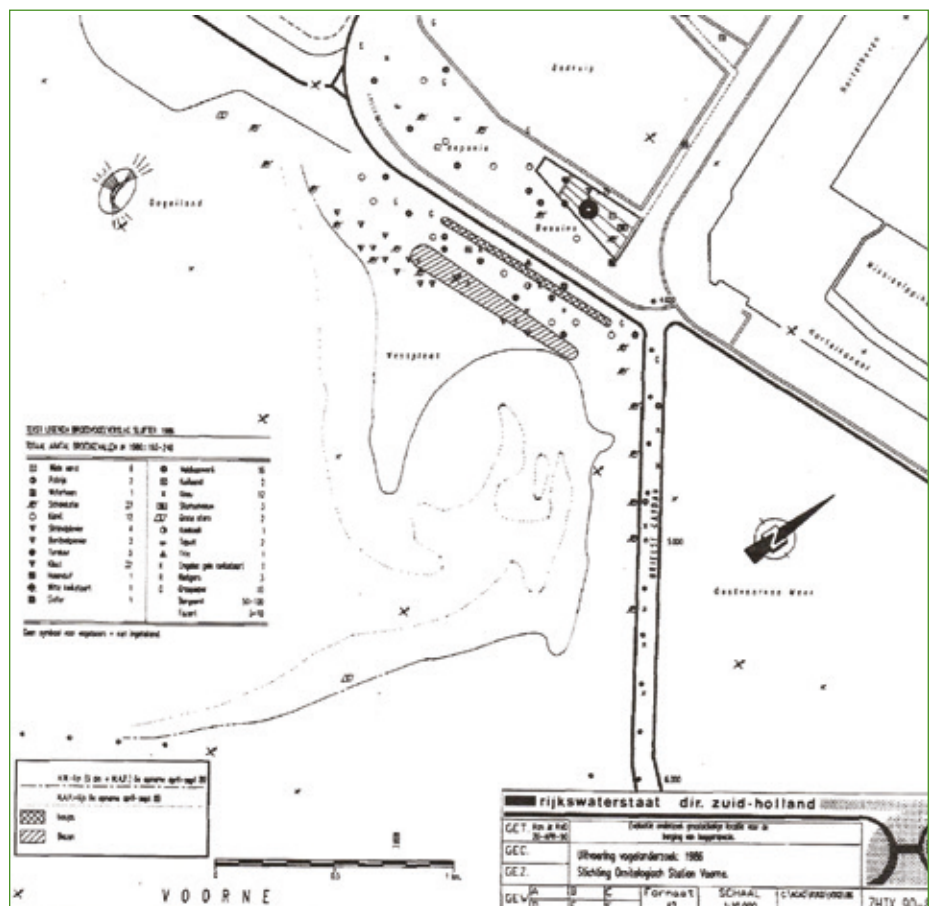
Gebiedsbeschrijving.

Het gebied waarin de broedvogels op de Slikken van Voorne worden geteld is het deel dat ligt tussen het zand en slikdeel en de Noordzeeboulevard. Feitelijk is het vooral de begroeide waterkering van de Maasvlakte langs de Noordzeeboulevard en de daaraan grenzende rietvelden die voor de broedvogels interessant zijn.

De slikken en het stranddeel worden vooral gebruikt als rust- en foerageergebied. Meer naar het westen nabij het Slufterstrand worden sinds een aantal jaren de strandbroeders als dwergster, bontbekplevier en strandplevier geteld.

Het hele telgebied valt onder Natura 2000 en er is 1 pad dat vroeger naar de vogelkijkhut de Bonte Piet leidde.

Tijdens het telseizoen 2022 heeft ZHL (Zuid-Hollands Landschap) besloten het pad af te sluiten ter hoogte van het eerste (houten) kijkscherm. Het pad is daar afgezet met prikkeldraad en takkenbossen. Duidelijk is dat hierdoor het gebied in de komende jaren steeds minder toegankelijk

Afbeelding met daarop ingetekend de territoria broedvogels van de Slikken. Rapport "Broedvogels van het Westplaat- Sluftergebied 1986 door Norman D. van Swelm.

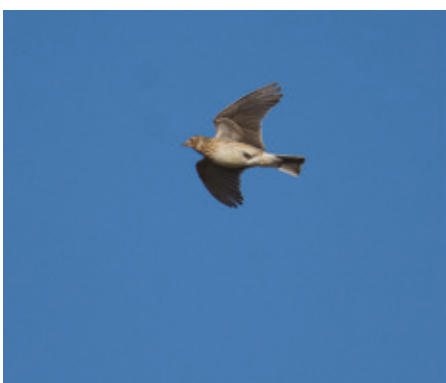
Vogelkijkhut De Bonte Piet. Foto: Hugo van der Slot.

zal worden en waarschijnlijk ook niet meer op broedvogels gemonitord kan worden. Ten tijde van de aanleg van De Slufter was de dijk langs de Noordzeeboulevard een schaars begroeide dijk met helm ingeplant en met hier en daar opkomende duindoorns en een beperkt aantal broedvogelsoorten. Inmiddels is deze dijk volledig begroeid geraakt.

De struikenpartijen langs het pad zijn vrijwel overal ondoordringbaar, met her en der een solitair staande boom of een groepje bomen met een maximale hoogte van ca. 10 m. Hier gaat het om wat wilgen en witte abelen.

Wat betreft de struiken zijn het vooral wilg, braam, vlier, duindoorn, wegedoorn, kardinaalshoed en kornoelje.

Planten, zoals heeblaadjes, koningin-nekruid, brandnetel, watermunt, duinriet, biezen e.a. maken de beplanting compleet. Tijdens de tellingen in 2023 vonden we langs het afgesloten pad 2 orchissen. Samen met het aangrenzende schor en de hoger gelegen waterkering (kwel) kan dit gebied als drassig worden gekenmerkt.

Veldleeuwerik. Foto: Peter Vermaas

Werkwijze.

Gedurende de vele jaren (in ieder geval sinds 1986) zijn de broedvogels door vele tellers geteld. In ieder geval waren dat, niet in chronologische volgorde, Norman D. van Swelm, André Velthuizen, Jaap van Oudenaarden, Henk Walbroek, Bert van Dijk, Jaap Koekendorp, Wim Prins en Tom van Wanum. Gedurende die jaren zijn ook de richtlijnen voor het tellen veranderd. Zo zijn de tellingen door Norman D. van Swelm destijds uitgevoerd volgens de richtlijn voor het inventariseren van weidevogels (I.A.W.M., 1985).

Hierbij worden de broedgevallen van zangvogels door territoriumkartering, nestvondsten en waarnemingen met jongen vastgesteld.

Volgens de richtlijnen wordt het gebied in de periode 15 maart- 31 juli minstens eenmaal per week bezocht.

De broedvogels van 1986 zijn met symbolen aangegeven en ik licht er een paar opvallende uit.

Scholekster: 22 paar waarvan er 7 langs de Brielse Gatdam broedden.

Kievit: 12 paar waarvan 7 waar nu het wandelpad naar het kijkscherm loopt.

Bergeend: 50 – 100 paar.

Veldleeuwerik: 16 paar.

Fitis: 1 paar.

Tapuit: 2 paar.

Het rijtje is duidelijk, grondbroeders die van het open gebied houden zijn nu vrijwel/helemaal verdwenen.

Daar tegenover staat de enorme toename van vogels van het dichte struweel, zo laat de telling van 2022 zien. De nachtegaal bezette in dat jaar 29 territoria, winterkoning 40, tiftjaf 32, zwartkop 27 en de scholekster 3(!)

Sinds 2016 echter worden alle broedvogels geteld volgens de richtlijnen zoals die door Sovon zijn vastgesteld in de Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek uit 2016 (Vergeer *et al* 2016).

De inventarisatie van broedvogels is vooral op basis van vogelzang uitgevoerd. Het is een dicht begroeid gebied waarin vogels zich vaker laten horen dan zien. Kennis van de geluiden is dus noodzakelijk.

Bij de tellingen van voorgaande jaren werd er in westelijke richting over het pad gelopen en vanaf de Lyondell hut over de weg terug naar de parkeerplaats. Dit deel van de route leverde eigenlijk geen nieuwe waarnemingen op omdat de aanwezigheid van vogels al was genoteerd tijdens het aflopen van het pad. De zang van de vogels overstijgt de dijk.

Daarom is besloten om de auto's zo te parkeren dat de terugweg al stapvoets rijdend en met de raampjes open afgelegd kon worden.

Tijdens het invoeren bleek inderdaad dat vrijwel alle vogels die we tijdens het rijden hoorden al ingevoerd waren tijdens het lopen.

Resultaten.

Een vergelijking maken wat betreft de soorten en aantallen territoria van de broedvogels van de Slikken is lastig. In de eerste plaats is er in de periode 1986 – 2023 geteld op verschillende manieren.

Door het veranderende gebied verandert uiteraard ook de samenstelling van de broedvogelsoorten. Waren er in het begin vooral riet- en struikliefhebbers, nu doen soorten die een voorkeur hebben voor hoger opgaand, dicht struweel het goed, aangevuld met soorten die bomen prefereren.

De laatste paar jaar lijkt het erop dat ook de vos van invloed is op de populatie.

Zo zijn de laatste jaren zeer weinig grauwe ganzen geteld en ook de bruine kiekendief heeft de laatste 2 jaar niet meer op de Slikken gebroed.

Het mag duidelijk zijn dat er wat betreft de broedvogels van de Slikken veel is veranderd. Naast de veranderde biotoop hebben de vogels nu ook te dealen met surfers, wandelaars, hondenuitlaters, ruiters en nu ook de vos.

Kneu. Foto: Peter Vermaas

soort	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Grauwe Gans	8	8	4	1	2	0	0	0
Bergeend	22	20	20	15	20	15	15	2
Wilde Eend	0	1	1	1	0	0	0	0
Gele Kwikstaart	0	0	0	0	0	0	1	0
Bruine Kiekendief	1	1	1	1	2	2	1	0
Havik	1	1	1	1	1	1	1	0
Buizerd	0	0	1	0	1	0	1	0
Fazant	6	5	8	9	5	2	1	0
Meerkoet	0	0	0	0	0	1	0	0
Scholekster	3	6	7	13	7	2	3	3
Kluut	0	0	0	0	1	0	0	0
Bontbekplevier	0	0	0	0	4	4	3-5	0
Dwergstern	0	0	0	43	4	11	3	1
Grote stern								6
Holenduif	0	0	0	1	0	0	0	0
Houtduif	1	1	1	2	2	3	5	2
Bosrietzanger	1	0	0	0	0	0	1	0
Koekoek	0	3	1	0	0	1	2	0
Grote Bonte specht	0	0	0	1	1	0	1	1
Oeverzwaluw	26	30	81	0	0	0	0	0
Graspieper	3	1	3	1	3	3	1	0
Witte Kwikstaart	2	0	1	1	1	1	1	0
Winterkoning	15	27	28	25	31	19	20	40
Heggenmus	14	30	35	29	30	23	15	23
Roodborst	0	0	0	3	2	1	1	1
Nachtegaal	28	34	29	18	10	32	23	29
Blauwborst	6	11	7	7	4	5	7	6
Roodborsttapuit	2	1	0	0	0	2	0	0
Merel	21	13	13	13	14	12	14	9
Zanglijster	3	0	0	1	2	1	6	4
Cetti,s zanger	1	2	4	6	6	5	3	13
Sprinkhaanzanger	0	2	3	3	4	1	0	0
Rietzanger	5	11	5	9	6	1	5	3
Spotvogel	0	0	0	0	0	0	3	3
Kleine Karekiet	5	13	3	8	6	4	7	0
Braamsluiper	8	4	12	8	7	5	3	3
Grasmus	14	9	12	14	8	6	6	7
Tuinfluitter	7	6	5	8	4	4	4	5
Zwartkop	18	18	18	14	12	19	22	27
Tijftjaf	15	24	16	15	15	13	15	32
Fitis	56	56	42	45	28	20	37	38
Staartmees	0	1	0	2	0	1	1	0
Pimpelmees	1	1	2	4	2	2	3	1
Koolmees	1	8	6	3	5	4	7	7
Boomkruiper	0	0	1	0	0	0	0	0
Ekster	6	5	2	2	2	3	1	0
Zwarte Kraai	0	1	1	0	2	1	0	0
Gaai	0	0	0	0	0	1	1	0
Roodmus	0	0	0	0	0	1	0	0
Vink	0	0	0	1	1	0	1	1
Putter	6	6	6	4	3	4	5	4
Kneu	32	25	31	20	19	12	15	10
Goudhaan	0	0	0	0	0	1	0	0
Goudvink	1	1	3	4	2	3	2	1
Rietgors	2	3	5	9	7	4	3	1

Aantal territoria in de jaren 2015 tot en met 2022

Natuurvereniging Hollandse Delta

(een afdeling van de KNNV)

natuurstudie | natuurbeleving | natuurbescherming

september 2023

Speciale editie

Vijfenveertig jaar
steltlopervertellingen op de Slikken van Voorne.

Westplaat met vogelkijkhut de Bonte Plet op 11 maart 2012. Foto: Peter Vermaas

Door: Theo Briggeman, C. Martin Lok & Tom van Wanum.

Figuur 1: de Slikken van Voorne en omgeving.

Inleiding.

De Slikken van Voorne zijn onderdeel van het Natura 2000-gebied Voordelta, en vormt samen met de Kwade Hoek het belangrijkste intergetijdengebied in de Noordelijke Delta.

Onder de Voordelta wordt verstaan het kustgebied van Zuid-west-Nederland vanaf de Belgische grens tot aan de monding van de Nieuwe Waterweg.

Het Natura 2000-gebied is op 19 februari 2008 aangewezen op grond van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn. Het doel van Natura 2000-gebieden is het behoud en herstel van de biodiversiteit in de Europese Unie. In 2008 is het Natura 2000 Beheerplan Voordelta 2008-2014 vastgesteld. Dat was het eerste Beheerplan dat in Nederland is vastgesteld. Het beheerplan vormt het kader voor het natuurbeheer en de activiteiten in de Voordelta. In 2013 is

een volledige evaluatie uitgevoerd (van Oostveen 2013). Mede op basis van deze evaluatie is het Beheerplan 2015-2021 vastgesteld. Recentelijk is dit Beheerplan met zes jaar verlengd.

Het terrein zelf wordt op basis van een Beheerplan (*Vertegaal 2005*) beheerd door de Stichting Het Zuid-Hollands Landschap in opdracht van de Provincie Zuid-Holland.

De Slikken van Voorne zijn van groot belang voor een groot aantal vogelsoorten: o.a. aalscholvers (*Phalacrocorax carbo*), lepelaars (*Platalea leucorodia*), ganzen, eenden, steltlopers, meeuwen en sterns (*Prins, 2007; Briggeman et al. 2022; Briggeman & Lok 2023*).

Dit artikel beschrijft het voorkomen van steltlopers op de Slikken van Voorne gedurende de laatste 45 jaar, zoals verzameld door de Vogelwerkgroep van de KNNV Natuurvereniging Hollandse Delta. Deze tellingen zijn tot nu toe alleen in interne Vogelwerkgroep rapporten vastgelegd. In opdracht van Rijkswaterstaat hebben ook andere partijen tellingen van de Slikken uitgevoerd. Dit betrof vaak integrale tellingen van de hele Voordelta (*Van Oostveen, 2013; Van der Zee et al. 2018; Van Roomen et al. 2020; Hoekstein et al. 2022, 23*).

In de loop der jaren zijn de Slikken morfologisch erg veranderd, o.a. onder invloed van de afsluiting van het Haringvliet en de aanleg van de Maasvlakte. Ook in de toekomst zijn nog verdere veranderingen te verwachten. Met name de ontwikkelingen in het gebied tussen het Gat van de Hawk, Hinderplaat en de Groene Punt is daarbij van belang nu dit stuk van de Voordelta in een snel tempo verzandt.

Dit artikel gaat in op de reactie van steltlopers op deze veranderingen. Besproken worden de aantallen en de soortensamenstelling en hoe die trends zich tot het regionale (Voordelta) en het landelijke beeld (Delta-Waddenzee) verhouden. Daarnaast worden ook enkele regionale factoren besproken die ook de aantallen beïnvloeden kunnen hebben zoals verzanding van de Slikken en de verstoring door o.a. de vos en recreanten.

Beheerplan Voordelta 2015 – 2021.

Het Natura 2000-gebied Voordelta is aangewezen voor zes habitattypen en zes soorten uit de Habitatrichtlijn en door dertig soorten uit de Vogelrichtlijn. Alle vogelsoorten zijn aangewezen als niet-broedvogels, dat wil zeggen dat hun instandhoudingsdoelstellingen betrekking hebben op de functie van het leefgebied voor doortrekkers en overwinteraars en als foerageergebied voor elders broedende vogels (sterns) en niet op hun broedfunctie. Voor deze habitattypen en soorten zijn in het Aanwijzingsbesluit de instandhoudingsdoelstellingen geformuleerd.

Voor de steltlopersoorten en bergeend en pijlstaart op de habitat slikken in het Natura 2000-gebied Voordelta, die voor hun voedsel afhankelijk zijn van bodemdierpjes, is de volgende instandhoudingsdoelstelling (ISHD) vastgesteld (*Beheerplan februari 2016*):

Naam	ISHD in aantal	Functie	Seizoens-gemiddelde laatste 5 j. Sovon data	Maandgemiddelde 2019/2020 & 2021/2022	Trend sinds 2008	Percentage laatste 2 jaar t.o.v. ISHD
Bergeend	360	f, s	1237	1126	++	313%
Pijlstaart	250	f	326	235	+	94%
Scholekster	2500	f, s	4792	5515	++	221%
Kluut	150	f, s	200	316	++	211%
Bontbekplevier	70	f, s	135	468	~	668%
Zilverplevier	210	f, s	326	583	+	278%
Drieteenstrandloper	350	f, s	1607	1723	++	492%
Bonte Strandloper	620	f, s	1472	2530	+	408%
Rosse Grutto	190	f, s	196	305	+	161%
Wulp	980	f, s	2457	2674	++	273%
Tureluur	460	f, s	248	286	-	62%
Steenloper	70	f, s	158	251	++	359%

Tabel: Instandhoudingsdoelstelling en doelbereik voor de aangewezen bodemdiereters van slikken in het Natura 2000-gebied Voordelta (*Beheerplan 2016*). In de laatste kolom wordt de huidige situatie steltlopers en benthos eenden-soorten in de Voordelta weergegeven (*Hoekstein 2022*). De aantallen van de laatste 5 jaar en trends cf. Smeets D. concept 2023 Arcadis. Aantal = seizoensgemiddelde; f= foerageren; s= slapen. Aangegeven is het percentage waarmee het instandhoudingsdoel al bereikt is. ++: significant sterke toename van >5% per jaar +: significante matige toename van <5% per jaar ~: geen trend aantoonbaar -: significante matige afname van <5% per jaar

De hierboven genoemde soorten hebben een behoudsdoelstelling voor omvang en voor kwaliteit en draagkracht van het leefgebied voor een seizoens-gemiddeld voorkomen. Hun aantallen zijn in deze tabel weergegeven. Deze soorten concentreren zich volgens het Beheerplan Voordelta op en rond de Slikken van Voorne. De draagkracht van het gebied wordt volgens dit Beheerplan door voldoende aanbod aan rustige foerageergebieden in combinatie met voedselbeschikbaarheid bepaald.

In de volledige – eerste – **evaluatie** van het **Beheerplan 2015-2021** (van Oostveen 2013) komt ook de bescherming van de vogels die bodemdierpjes op de slikken eten aan de orde. Dat zijn merendeels steltlopers. De doelstelling richt zich op het behoud van het leefgebied voor een bepaalde hoeveelheid vogels per soort. De Slikken van Voorne zijn aangewezen als rustgebied voor deze vogels. Het leefgebied voor deze groep vogels bevindt zich voor het belangrijkste deel op de Slikken van Voorne. De voedselbeschikbaarheid is hier gelijk gebleven en het oppervlakte leefgebied (droogvallend slik) ook. Verstoring door recreatie blijft een aandachtspunt, er worden nog altijd overtredingen waargenomen. Het aantal bodemdiereters van slikken vertoont een wisselend beeld met hier en daar sterke fluctuaties. Er is geen duidelijke trend voor de groep als geheel en er zijn geen aanwijzingen dat het leefgebied in oppervlakte of kwaliteit is afgenomen (van Oostveen 2013, pagina 13-14).

Het aantal rosse grutto's, bonte strandlopers en zilverplevieren namen volgens deze evaluatie af. Deze soorten leken zich verplaatst te hebben naar andere gebieden in de regio, zoals Kwade Hoek, Westerschelde en Oosterschelde. De aantallen tureluur, bontbekplevier, kluut, steenloper en pijlstaart bleven stabiel, maar lager dan circa 10 jaar geleden. Het was niet duidelijk of het leefgebied verbeterd kan worden, om deze vroegere aantallen weer terug te krijgen. Voor bergeend, wulp, scholekster, bontbekplevier en drieteenstrandloper waren de aantallen en (bij behoud van rust) het leefgebied op orde.

Tellingen.

Van 1978 tot 2013 werd meestal minstens 12x per jaar geteld (Figuur 2). Daarna werd het aantal tellingen tot de helft of minder teruggebracht. De jaren 1988 en 1989 ontbreken in Figuur 2 maar zijn echter wel geteld. Van deze jaren zijn alleen de jaargemiddelden bewaard gebleven. Vanaf 2015 is er niet meer maandelijks geteld, maar alleen nog in maart, april, mei, september, oktober en november.

Oorspronkelijk werd vooral op dagen waarbij het hoogwater in de daglichtperiode viel geteld. Afhankelijk van het getij werd een datum gekozen om 's morgens vroeg met opkomend tij tussen 7 en 9 uur met de telling te starten. Dit vooral om eventuele verstoring door recreanten te minimaliseren. De duur van de telling was ongeveer 3,5 uur. Incidenteel werd ook 's avonds geteld. Later werd een datum in het midden van de maand gekozen om aansluiting te vinden bij de Sovon-tellingen. Om verstoring door recreanten te

voorkomen werd toen toch altijd vroeg gestart, ook wanneer er die dag geen sprake was van opkomend water.

Per steltlopersoort zijn meestal zowel de jaargemiddelden als de jaarmaxima weergegeven. Daarnaast is het vijfjarig voortschrijdend gemiddelde in de figuren opgenomen. De vergelijkingen met de landelijke trends zijn ontleend aan <https://stats.sovon.nl> van Sovon Vogelonderzoek Nederland.

Beschrijving van het gebied.

In de loop der jaren hebben civieltechnische werken in de omgeving de Slikken van Voorne sterk beïnvloed. De grootste veranderingen in de loop der jaren betroffen de afsluiting van de Brielsche Maas (1950), de afsluiting van het Haringvliet met spuisluizen (1970) en de aanleg van Maasvlaktes 1 (1966-74) en 2 (2008-13). Ondanks deze werken vertonen de Slikken nog steeds een grote variëteit aan bijzondere natuurwaarden: afwisseling van diepe en ondiepe zee, geulen, droogvallende zandplaten, schorren en aan de randen struikgewas en geboomte.

De Slikken waren en zijn nog steeds continu aan veranderingen onderhevig. Uit onderzoek van Arcadis (2022) blijkt dat het proces van aanslibbing en aanzanding ook de komende jaren steeds verder door zal gaan. De verwachting is dat de Hinderplaat verder opschuift, richting de kust van Voorne en dat de zee daar steeds ondieper wordt. Het gebied voor de Brielse Gatdam zal naar verwachting uiteindelijk permanent droogvallen. Het gebied tussen de Slikken en de Hinderplaat en ook nabij Goeree zal waarschijnlijk waddengebied blijven.

De laatste jaren heeft toenemende sedimentatie ertoe geleid dat grote delen van de Slikken van Voorne alleen nog maar bij extra hoog water onderstromen. Tegelijkertijd is er sprake van vegetatiesuccessie op de hogere delen. Zo is in grote delen in 10 jaar tijd zeekraal (*Salicornia europaea*) bijna volledig door zeeaster (*Tripolium pannonicum*) vervangen. Volgens Arcades (2022) is deze versnelde sedimentatie het gevolg van het verdwijnen van de getijdengeulen. Dit werd veroorzaakt door het veranderde stroombeeld na afsluiting van het Haringvliet en was minder het gevolg van de aanleg van Maasvlakte 2.

Ook op het naburige eiland Goeree heeft aanslibbing plaats gevonden. Tegenwoordig kunnen steltlopers die op de Hinderplaat foerageren bij het onderlopen van de plaat zowel op de Slikken van Voorne als op Goeree overtijen (Hoekstein et al. 2023).

Voedselsituatie voor steltlopers.

In het algemeen bepaalt voedselbeschikbaarheid voor een groot deel de verspreiding van bodemdier-etende vogels. Soorten met >50% wormen in het dieet zijn rosse grutto, kluut, zilverplevier, bonte strandloper, drieteenstrandloper en bontbekplevier, terwijl de scholekster en ook de kanoet meestal > 50% schelpdieren eten. Tureluur en wulp eten zowel veel wormen als schelpdieren (Van Gennip, 1992; Leopold et al. 2004).

Als gevolg van de aanvoer van nutriënten vanuit rivieren en vanuit zee wordt de Voordelta gekenmerkt door een relatief hoge voedselrijkdom. Door de Strandwerkgroep van de KNNV Voorne is in 1980-82 en in 1990 (De Groen, 1990) bodemonderzoek naar de macrofauna op de Westplaat verricht waarbij de slijkgarnaal (*Corophium volutator*), de veelkleurige zeeduizendpoot (*Hediste diversicolor*) en het wadslakje (*Hydrobia ulvae*) als algemeenste soorten werden vastgesteld. Ook onderzoek in 2016 en 2017 liet zien dat er een voedselvoorraad lokaal op de Slikken vergelijkbaar met die van de Waddenzee was, waarbij de bij steltlopers favoriete veelkleurige zeeduizendpoot en de slijkgarnaal evenals in 1990 weer domineerden (Van der Zee et al. 2018). Onderzoek in 2022 toonde lokaal ook weer hoge dichtheden van de platte slijkgaper, veelkleurige zeeduizendpoot en slijkgarnaal aan, vergelijkbaar met 1990, terwijl het wadslakje ontbrak of in lage dichtheden voorkwam (De Groen et al. 2023).

Figuur 2. Aantal KNNV-tellingen per jaar op de Slikken van Voorne.

Behalve de voedselrijkheid is ook de droogvalduur van belang (Blomert, 2002). In het algemeen is de vogeldichtheid laag in de zones die heel kort en heel lang droog liggen en is maximaal voor zones die 4-6 uur droog liggen. Ook de bodemgesteldheid speelt een rol. Weinig vogels komen voor op zeer slibrijk en zeer zandrijk substraat. Uitzonderingen zijn kluten die graag in slibrijke gebieden foerageren terwijl de drieteenstrandlopers vooral in zandige gebieden te vinden zijn.

De trend van watervogels in de Voordelta is op lange termijn positief. De toename, vooral sinds het seizoen 2010-2011, vindt plaats bij zowel vis-, planten- als bodemdiereters. De ontwikkeling van voedselrijke slikken op de Hinderplaat in de Haringvlietmonding en langs de kust van Goeree, is de belangrijkste reden van de recente toename van bodemdiereters. In de Voordelta worden van de meeste soorten de instandhoudingsdoelstellingen gehaald. Dat geldt evenwel niet voor soorten als pijlstaart en tureluur.

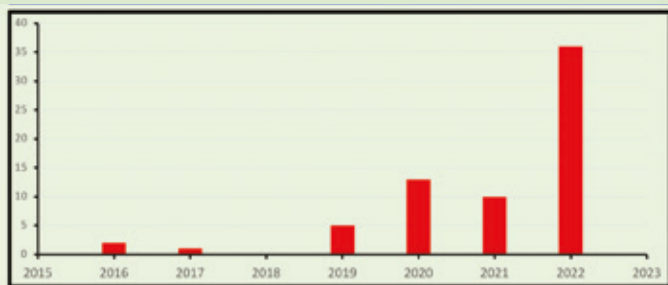
Bodemberoerende visserij is van invloed op het bodemleven en daarmee op het voorkomen van schelpdieretende eendensoorten (Hoekstein 2023). Ook een soort als de aalscholver heeft daar veel last van. In enkele jaren tijd halveerde daardoor het aantal broedparen van het Breede Water (Briggeman & Lok 2023b). Kitesurfen en andere recreatievormen zijn tegenwoordig jaarrond optredende verstoringbronnen. Betreding van zandplaten en verstoring van groepen vogels en zeehonden door watersporters als kanoërs en surfers is een probleem (Hoekstein 2023).

Verstoring.

Al vele jaren is melding gemaakt van verstoring op de Slikken door wandelaars, honden, mountainbikers, crossmotoren en vooral windsurfers. Een recent fenomeen is de komst van de vos waarvan de aantallen na 2019 en vooral in 2022 snel toenamen. (Figuur 3).

Resultaten.

Gedurende de telperiode nam het gemiddelde aantal getelde vogels geleidelijk toe van ruim 2.000 per telling in de jaren 70 tot soms meer dan 7.000 rond de eeuwwisseling (Figuur 4). Door de aanleg van de Maasvlakte en speciaal van een baggerspeciedepot op de Maasvlakte (1984-88) kwamen de Slikken meer beschermd te liggen, waardoor uitbreiding plaatsvond van het intergetijdengebied. Dit resulteerde in een toename van het aantal steltlopers. Na een piek van ruim 9.000 vogels in 2006 volgde er eerst een afname, mogelijk onder invloed van de aanleg van Maasvlakte 2 (2008-2012) waarna de aantallen in de periode 2012-2016 weer stegen. Na 2016 treedt er dan weer een geleidelijke halvering op tot een niveau van slechts 3.000 exemplaren. Een aantal soorten volgt deze algemene trends maar andere wijken daarvan weer af. Opmerkelijk is ook dat van een aantal soorten de aantallen sterk kunnen schommelen.

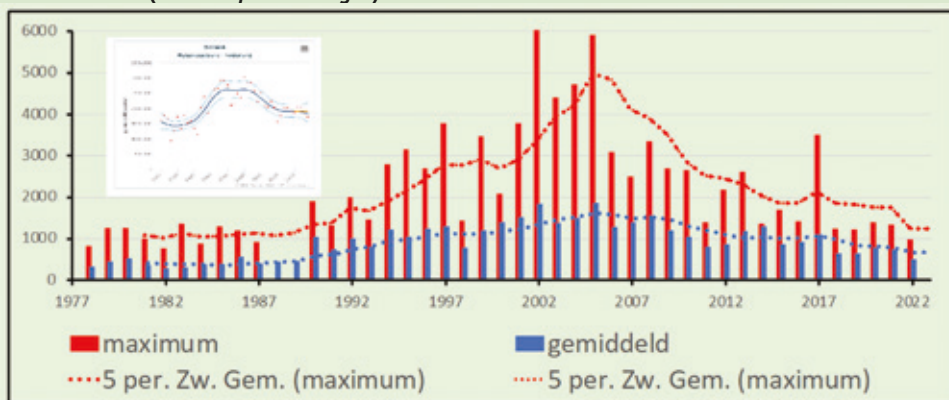
Figuur 3. Aantal meldingen van de vos op de Westplaat (bron: waarnemingen.nl).

Figuur 4. Gemiddeld aantal vogels per telling met vijfjarig gemiddelde.

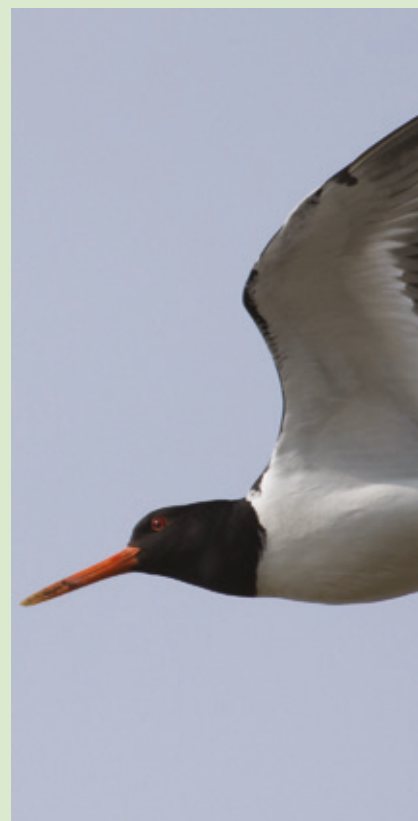
Soortbesprekingen.

Scholekster (*Haematopus ostralegus*).

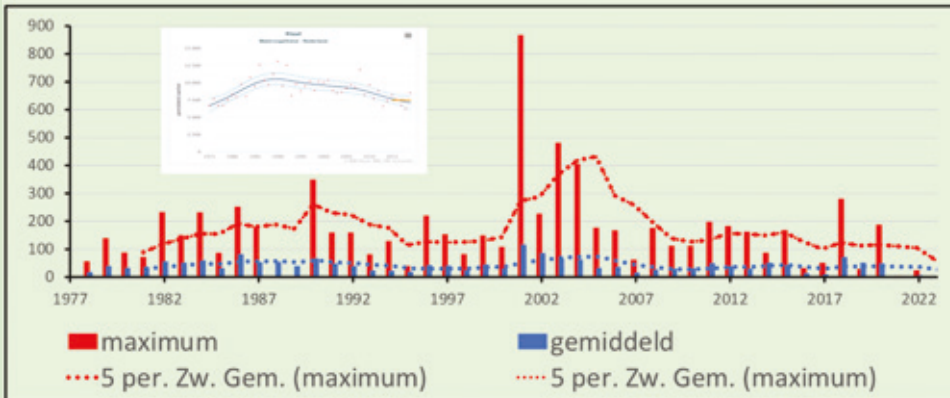
Figuur 5. Scholekster. Jaarmaxima (rood) en jaargemiddelden (blauw).

De scholekster is de talrijkste steltloper van de Slikken van Voorne. Zij is het hele jaar aanwezig met de hoogste aantallen in vooral de zomermaanden. Soms zijn er hoge aantallen in de nazomer, tot in oktober. Eind jaren zeventig waren de aantallen nog maar beperkt tot gemiddeld enkele honderden, maar daarna vertoonde de scholekster een continue groei tot op 17 augustus 2002 het maximum van 6.050 vogels werd bereikt (Figuur 5). Daarna volgde een forse afname. Voor het Waddengebied wordt als oorzaak voedselgebrek door overbevising van kokkels en het verdwijnen van mosselbanken genoemd. De afname voor de Slikken zette echter pas rond 2005 in. Opmerkelijk is dat de aantallen van de scholekster in de hele Voordelta en die van de Slikken tot 2014 parallel lopen (Van der Zee et al. 2018). Daarna zijn de aantallen in de hele Voordelta verder toegenomen, (Lillypaly, 2022; Hoekstein et al. 2023), terwijl die op de Slikken juist afnamen.

Scholekster. Foto: Peter Vermaas

Kluut (*Recurvirostra avosetta*).

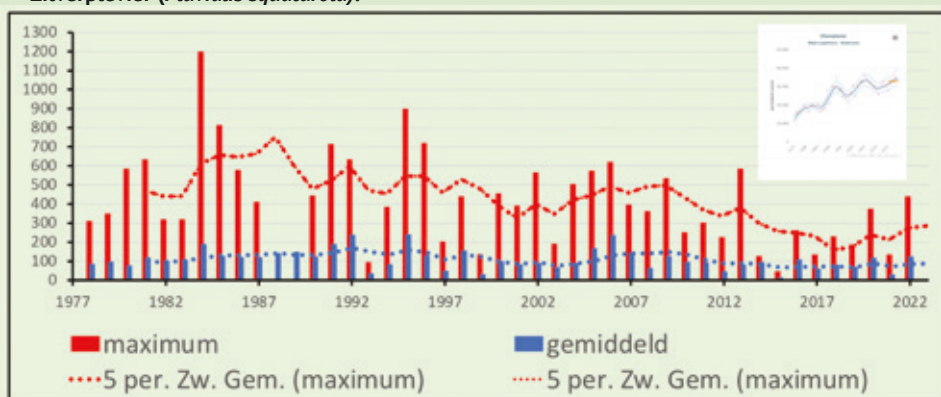
Figuur 6. Kluut. Jaarmaxima (rood) en jaargemiddelden (blauw).

In de jaren 80, toen de kluut nog een regelmatige broedvogel van de Slikken was in wisselende aantallen, werden de hoogste aantallen daar in het late voorjaar en in de zomer bereikt. Tegenwoordig is de kluut vooral aanwezig in de trektijd: maart-april en soms ook nog in oktober. De laatste jaren overwinteren ook nog vaak enkele tientallen kluten. Het aantalsverloop is van jaar tot jaar zeer variabel. Over de hele periode genomen zijn de aantallen min of meer constant met een aantal up en downs. Na 2002 volgde er een dalende trend. Over het algemeen vertonen de aantallen een grote overeenkomst met die van de hele Voordelta (*Van der Zee et al. 2018*).

Kluut. Foto: Peter Vermaas

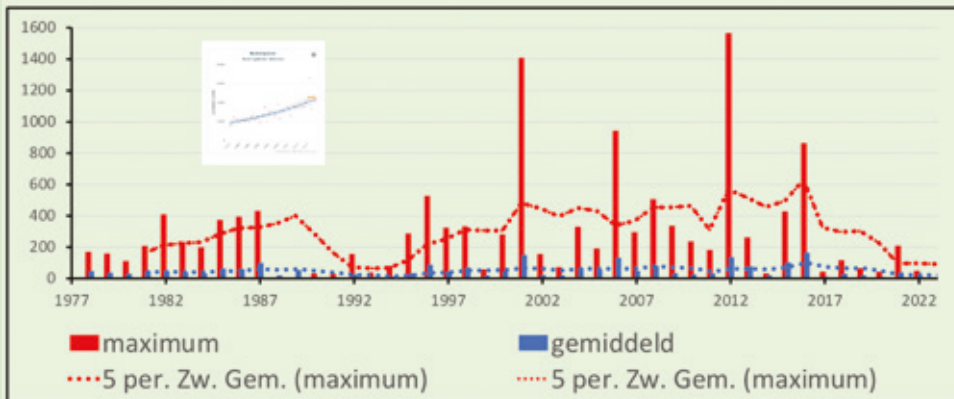
Zilverplevier (*Pluvialis squatarola*).

Figuur 7. Zilverplevier. Jaarmaxima (rood) en jaargemiddelden (blauw).

De zilverplevier is net als de kanoet en de drieteenstrandloper een bewoner van de hoog-arctische toendra. De zilverplevier verblijft in die streken maar korte tijd: ze arriveert daar laat en vertrekt weer vroeg. De voorjaarstrek piekt dan ook pas in de tweede decade van mei wanneer er alleen al in de Waddenzee 60.000 zilverplevieren of meer aanwezig zijn. De najaarstrek begint alweer midden juli en loopt tot in de herfst door. Het hoogste aantal voor de Slikken was 1.200 op 13 mei 1984. De laagste aantallen van hooguit enkele vogels zijn te vinden in juni en juli. In toenemende mate begint de zilverplevier ook op de Slikken te overwinteren. De landelijke tellingen laten vanaf 1975 een sterke toename zien. Deze toename kan deels het gevolg zijn van een herverdeling van pleisterplaatsen binnen Europa, vooral naar het Waddengebied (*Sovon Vogelonderzoek Nederland, 2018*). In het Deltagebied bleef een sterke toename uit en ook voor de Slikken van Voorne was deze toename niet merkbaar. De aantallen daar vertonen juist eerder een afname, met een stabilisatie in de laatste jaren. De tellingen van de hele Voordelta worden grotendeels bepaald door de aantallen van de Slikken (*Van der Zee et al. 2018*).

Bontbekplevier (*Charadrius hiaticula*).

Figuur 8. Bontbekplevier. Jaarmaxima (rood) en jaargemiddelden (blauw).

Bontbekplevier. Foto: Jaap Vink

De bontbekplevier kan het hele jaar op de Slikken worden waargenomen. In de wintermaanden is de soort schaars. Vaak zijn grote schommelingen te zien in het aantal pleisteraars. Dat hangt vooral samen met het al of niet treffen van de grote aantallen doortrekkende bontbekplevieren, die vaak maar kort in het gebied verblijven.

De voorjaarsstrek vertoont duidelijk twee pieken: één in maart en dan nog een tweede in mei. Dit is duidelijk te zien aan de som van de maand totalen. Gedurende 44 jaar zijn in totaal in maart 3.500, in april slechts 836 en in mei zelfs 8.614 bontbekplevieren geteld. Dat er in het voorjaar deze twee doortrekpieken zijn, heeft te maken met de trekgewoonten van de verschillende populaties/ondersoorten die noordelijk van Nederland broeden. De arctische soorten keren over het algemeen later terug naar de broedgebieden dan de broedvogels van meer gematigde streken. Het hoogste aantal in het voorjaar was 1.408 op 19 mei 2001. In augustus en september zijn er opnieuw hoge aantallen aanwezig. Het hoogste aantal tot nu toe is 1.566 op 15 september 2012. De landelijke aantallen nemen sinds 1975 geleidelijk toe, wat, afgezien van de laatste paar jaar, ook het geval is voor de Slikken. De bontbekplevier broedt in klein aantal met wisselend succes op de Slikken (*van Wanum 2023*). Op het aanpalende Slufferstrand was in 2022 sprake van 20 broedpogingen met 20 uitgevlogen jongen (*Briggeman et al 2023*). Ook in 2023 lijkt er hier sprake te zijn van soortgelijke successen.

Watersnip (*Gallinago gallinago*).

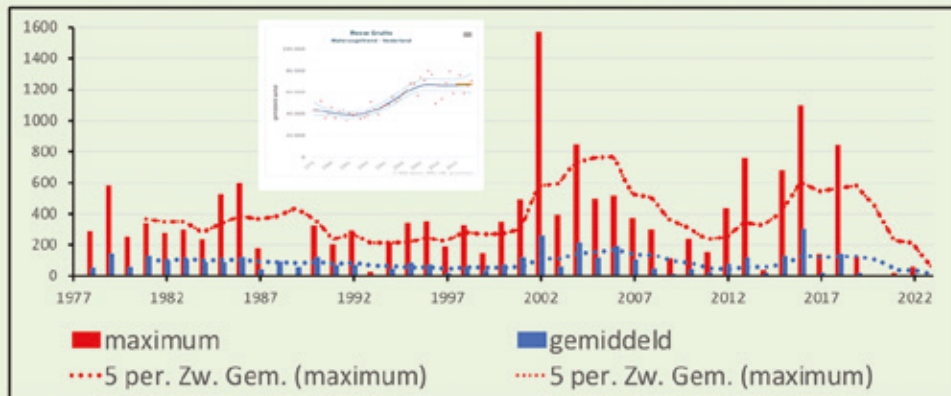
Figuur 9. Watersnip. Jaarmaxima.

In het begin van de telperiode was er nauwelijks begroeiing op de Slikken en was de watersnip vrijwel afwezig. Naarmate de begroeiing toenam werd het gebied meer geschikt voor de watersnip en namen de aantallen ook toe. Tegelijkertijd werd het tellen ook moeilijker. Waarschijnlijk is de watersnip na 2010 onderteld. Behalve watersnippen werden ook kleine aantallen bokjes (*Lymnocyptes minimus*) waargenomen. Door de geheime levenswijze is deze soort ook zeer zeker onderteld.

Watersnip. Foto: Peter Vermaas

Rosse Grutto (*Limosa lapponica*).

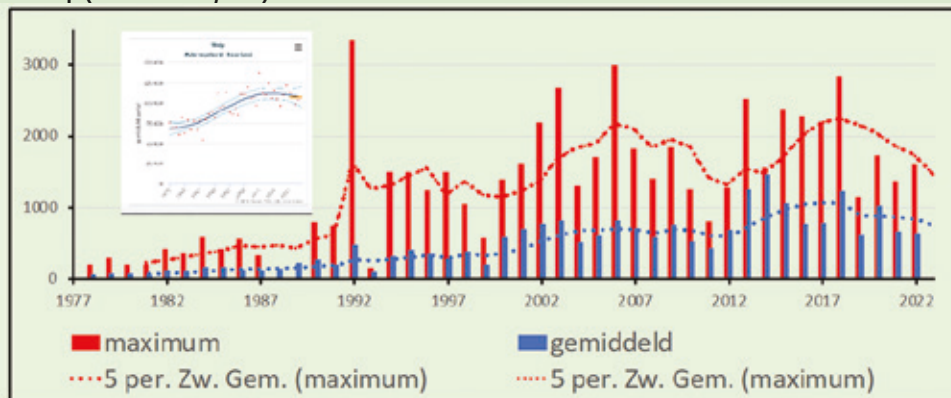
Figuur 10. Rosse Grutto. Jaarmaxima (rood) en jaargemiddelden (blauw).

Het landelijke aantal rosse grutto's laat vanaf 1990-1991 tot 2008-2009 een stijgende lijn zien, mogelijk als een gevolg van een herverdeling van Europese pleisterplaatsen (Sovon Vogelonderzoek Nederland, 2018). Na 2008-2009 lijken de aantallen te stabiliseren. Het verloop op de Slikken en ook in de hele Voordelta wijkt sterk af van het landelijke beeld. Het aantal rosse grutto's daalde vanaf 2003/2004 sterk om vervolgens vanaf 2010/2011 weer toe te nemen. Na 2015 volgde weer een drastische afname. Het seizoenverloop op de Slikken laat de hoogste aantallen in augustus en een piek in mei zien. Het hoogste jaarmaximum op de Slikken was 1.575 op 13 oktober 2002. Ook in de wintermaanden worden vaak honderden rosse grutto's aangetroffen. Opvallend is dat de laatste twee jaar de rosse grutto nog maar nauwelijks werd waargenomen.

Rosse Grutto. Foto: Martin Lok

Wulp (*Numenius arquata*).

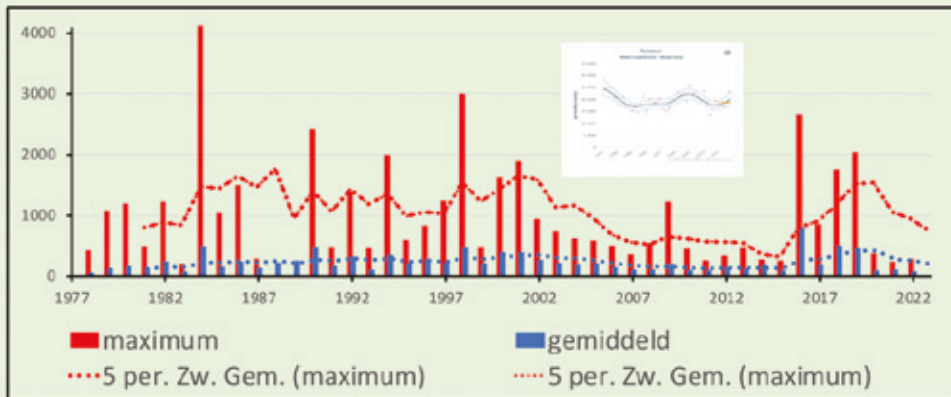
Figuur 11. Wulp. Jaarmaxima (in rood) en jaargemiddelden (in blauw).

Landelijk is het aantal wulpen flink toegenomen tot rond 2000 waarna een stabilisatie volgde. Deze duidelijke stijging is ook op de Slikken te zien. Het aantalsverloop van de Slikken lijkt op dat van de hele Voordelta waarbij de Slikken het grootste aandeel hebben. Omdat de Europese populatie afneemt, wordt Nederland en daarmee ook de Slikken, relatief belangrijker. Het hoogste aantal voor de Slikken was 3.350 op 19 januari 1992. In de Voordelta is de wulp vanaf 2013 opvallend toegenomen (Hoekstein et al. 2022). De hoogste aantallen wulpen werden daar waargenomen in augustus en september, beide maanden bijna 6.000. Ook op de Slikken zijn wulpen vooral aanwezig in de zomer en tot aan het begin van de herfst. Dit is de periode van de rui.

Wulp. Foto: Peter Vermaas

Tureluur (*Tringa totanus*).

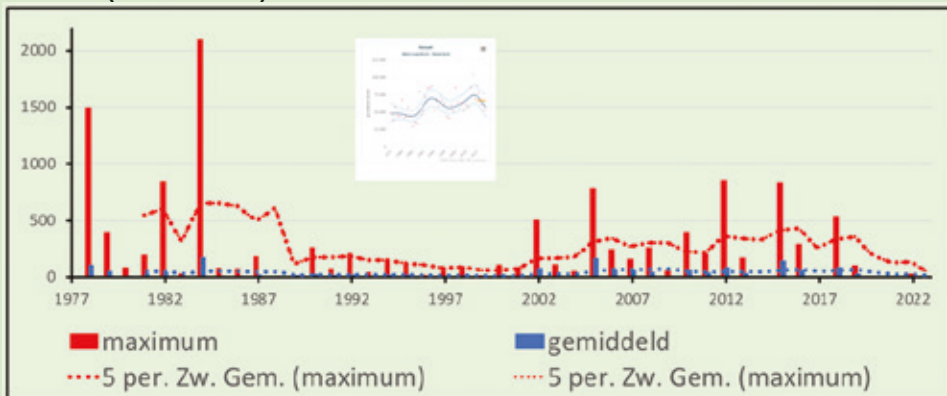
Figuur 12. Tureluur. Jaarmaxima (rood) en jaargemiddelden (blauw).

Tureluur. Foto: Peter Vermaas

Hoewel het hele jaar in ons land aanwezig, is de tureluur in de zomer op de Slikken het talrijkst. Het hoogste jaarmaximum werd dan ook in de zomer bereikt: 4.264 exemplaren op 15 juli 1984. Midden in de winter zijn de aantallen het laagst; de overwinteraars zijn dan in meerderheid afkomstig uit IJsland en het VK. De voorjaarstrek begint in maart, wanneer ook de eigen broedvogels terugkomen, en bereikt een top in mei, wanneer noordelijke vogels doortrekken. Op 17 mei 1998 werden 3.000 tureluurs geteld. Ook in oktober kunnen hoge aantallen optreden zoals de 2.666 exemplaren op 15 oktober 2016. Zowel landelijk als op de Slikken schommelen de aantallen al decennia zonder een duidelijke trend. De laatste drie jaren is er op de Slikken een sterke afname te zien.

Kanoet (*Calidris canutus*).

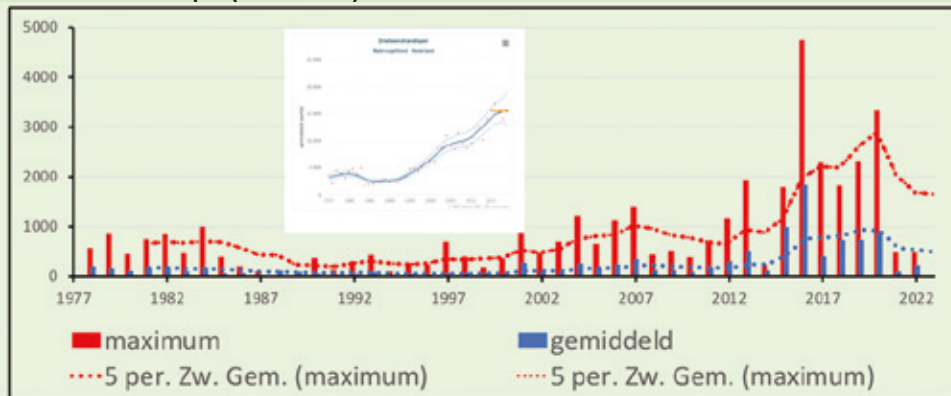
Figuur 13. Kanoet. Jaarmaxima (rood) en jaargemiddelden (blauw).

Kanoeten bezoeken de Slikken vaak maar kortstondig en in wisselende aantallen. De hoogste aantallen worden, zoals verwacht van een hoog-arctische broedvogel, rond half mei gezien, zoals 2.100 op 13 mei 1984. Het gaat hier waarschijnlijk om kanoeten die onderweg zijn van West-Afrika naar Siberië (*Sovon Vogelonderzoek Nederland, 2018*). Bij zo'n kortstondig verblijf kunnen kanoeten die alleen maar een tussenstop maken dus gemakkelijk gemist worden. Of de vogels een tussenstop op de Slikken maken zal mogelijk afhangen van de weersomstandigheden. Een ander maximum was 787 op 15 mei 2005. Daarnaast kunnen enkele honderden in oktober de Slikken aandoen. Daarbuiten zijn kanoeten vaak schaars of geheel afwezig. Binnen de Waddenzee vond sinds 1990 een gedeeltelijke verschuiving plaats van de westelijke naar de oostelijke delen. Dit was het gevolg van intensieve schelpdierenvisserij, leidend tot voedselgebrek (<https://stats.sovon.nl>). Na het verdwijnen van de mechanische schelpdiervisserij volgde daar een herstel van het aantal vogels.

Kanoetstrandloper. Foto. Jaap Vink

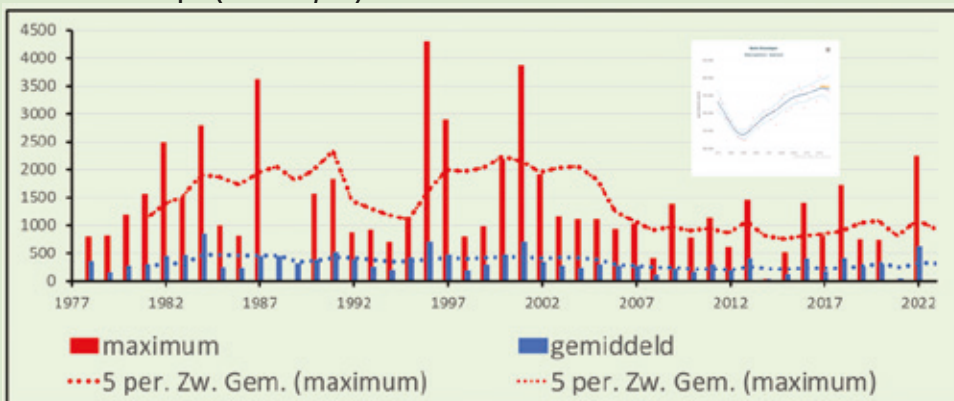
Drieteenstrandloper (*Calidris alba*).

Figuur 14. Drieteenstrandloper. Jaarmaxima (rood) en jaargemiddelden (blauw).

De drieteenstrandloper is een van de talrijkste steltlopers op de Slikken met doorgaans hoge aantallen doortrekkers in mei en oktober. De in Nederland overwinterende drieteenstrandlopers zijn afkomstig uit hoog-arktische gebieden zoals Oost-Groenland en Noordoost-Canada waar de vogels pas laat in het seizoen terecht kunnen. De voorjaars trek verloopt dan ook laat, tussen half mei en de eerste week van juni. In de zomer is de soort vrijwel afwezig. De landelijke aantallen van de drieteenstrandloper vertoonden de laatste decennia een sterke groei. Het hoogste aantal op de Slikken was 4.750 exemplaren op 14 mei 2016. Deze recente groei van de aantallen op de Slikken hangt waarschijnlijk samen met de landelijke situatie. Ook kan de toenemende verzanding van de Slikken voor de drieteenstrandloper gunstig zijn geweest. Opvallend is dat de aantallen de laatste twee jaar weer dramatisch afnamen.

Bonte Strandloper (*Calidris alpina*)

Figuur 15. Bonte Strandloper. Jaarmaxima (boven) en jaargemiddelden (onder).

Bonte strandlopers zijn het hele jaar op de Slikken aanwezig met de hoogste aantallen in het voorjaar en tussen september en november. In de zomer zijn de aantallen beperkt tot enkele tientallen. Het maximum van 4.300 werd op 12 oktober 1996 bereikt. Opvallend zijn de grote fluctuaties in aantallen. Ook in de Voordelta vallen de grote en soms zelfs extreme fluctuaties op in het voorkomen (Hoekstein et al. 2022). Landelijk vertoonden de aantallen in Nederland een inzinking rond 1985, waarna een herstel volgde met een toename tot heden. De aantallen op de Slikken volgden deze Nederlandse trend niet. Zij namen pas af na de eeuwwisseling om vervolgens te stabiliseren.

Bonte Strandlopers. Foto: Jaap Vink

Bontbekplevier en Drieteenstrandloper Foto: Martin Lok

Begroeiing van Zeeaster op de Slikken op 18 september 2021. Foto: Tom van Wanum

Samenvatting en discussie.

Uit 45 jaar tellingen blijkt dat de Slikken van Voorne al gedurende vele decades een belangrijk foerageergebied voor steltlopers zijn geweest. Daarnaast dient het gebied ook als hoogwatervluchtplaats voor vogels die op naburige platen foerageren.

Op de Slikken zijn de talrijkste steltlopers scholekster, wulp, tureluur, bonte strandloper en drieteenstrandloper. Soorten zoals wulp, rosse grutto en drieteenstrandloper volgen, afgezien van de laatste paar jaar, duidelijk de landelijke trend. Het gebied is een belangrijk tussenstation langs de trekroute van West-Palearctische steltlopers. In de trektijd verblijven grote aantallen steltlopers onderweg naar en van de broedgebieden. Deze strekken zich uit van Groenland tot midden-Siberië. Daarnaast fungeert het gebied voor sommige soorten ook als overwinteringsgebied.

Soorten waarvoor de Slikken belangrijk zijn als pleisterplaats tijdens de trek van en naar de broedgebieden zijn: bontbekplevier, zilverplevier, kanoetstrandloper, drieteenstrandloper, bonte strandloper, rosse grutto en tureluur. Voor deze soorten zal het werkelijk aantal steltlopers dat in de trektijd gebruik maakt van de Slikken moeilijk te achterhalen zijn. Er is een komen en gaan van vogels. Het werkelijke aantal vogels dat gebruik maakt van de Slikken in voor- en najaar zal dan ook aanmerkelijk hoger liggen dan de getelde aantallen.

Gedurende de telperiode nam het aantal vogels per telling geleidelijk toe van ruim 2.000 in de jaren 70 tot bijna 7.000 rond de eeuwwisseling. Na een piek van ruim 9.000 vogels in 2006 was er eerst een afname zichtbaar, mogelijk onder invloed van de aanleg van Maasvlakte 2 (2008-2012) waarna de aantallen in de periode 2012-2016 weer stegen. Na 2016 was er dan weer een afname tot uiteindelijk een niveau van 3.000 vogels. Met name de laatste twee jaar was de afname sterk. Dit in tegenstelling tot landelijke trends en ook tot die van de hele Voordelta. De oorzaak van deze afname op de Slikken moet dus een lokale oorzaak hebben.

In het algemeen kan de aanwezigheid van steltlopers in intergetijdgebieden samenhangen met de voedselbeschikbaarheid, de bodemgesteldheid en de droogvalduur. Daarnaast zijn de landelijke en internationale trends, de aan- en afwezigheid van verstoring en de aanwezigheid van nabije uitwijkmogelijkheden van belang.

Volgens onderzoeken in 1980-1982, 1990, 2016-2017 en 2022-2023 was er altijd wel een ruime voedselvoorraad lokaal op de Slikken aanwezig en is deze op zijn minst vergelijkbaar met gebieden in de Waddenzee en de Oosterschelde.

Wanneer de voedselhoeveelheid bepalend zou zijn geweest zou men kunnen verwachten dat de aantallen van een aantal soorten op dezelfde wijze beïnvloed worden. Dat bleek maar ten dele het geval te zijn. Wel namen enkele soorten van 1980 naar 1990 toe op de Slikken maar bleek een voedselrijk jaar als 2017 niet meer soorten aan te trekken dan in een minder jaar als 2016. Wel werden voor de hele Voordelta in 2017-2018 recordaantallen vastgesteld, waarna in de drie volgende seizoenen wat lagere aantallen werden geteld (Hoekstein et al. 2022). Merkwaardig is dat een aantal vogelsoorten op de Slikken in 2020-2022 plotseling drastisch afnam. Opvallend is ook dat het hier zowel viseters (aalscholver), planteneters (wintertaling), schelpdiereters (bergeend, scholekster, kanoet) als wormeneters betreft (Briggeman et al. 2022). Zelfs de drieteenstrandloper, die het tot voor kort uitstekend deed, is afgenomen. Het is daarom waarschijnlijk dat het niet de voedselsituatie is maar dat er een andere gemeenschappelijke lokale oorzaak moet zijn.

Ondanks zonering waarbij bepaalde delen als rustgebied voor vogels zijn ingesteld, vindt er op de Slikken nog steeds verstoring plaats door wandelaars, honden, crossmotoren, mountainbikers en kitesurfers die grote verstoringen veroorzaken en vaak grote gebieden kunnen "schoonvegen" (Hoekstein et al. 2023). De vogels wijken dan uit naar de Kwade Hoek of naar elders in de Voordelta. Volgens Hoekstein et al. (2023) is de ontwikkeling van voedselrijke slikken op de Hinderplaat in de Haringvlietmonding en ook langs de kust van Goeree de belangrijkste reden van de recente toename van bodemdiereters daar. Op de Hinderplaat kunnen de vogels ongestoord vos-vrij foerageren.

Verstoring door mensen is geen recent fenomeen. Nieuw is wel de komst van de vos die zich de laatste paar jaar snel heeft uitgebreid op de Maasvlakte (Briggeman et al. 2022). Op de Slikken zelf zijn regelmatig vossen waargenomen die vaak in paren tot aan de waterlijn patrouilleren. Sinds de komst van de vos hebben de meeste groundbroeders op de Slikken hun legsel verloren en hebben

Begroeiing van Zeekraal op de Slikken op 24 december 2011. Foto: Hugo van der Slot.

ook de bergeenden die normaal tot 300 jongen hadden de laatste jaren geen enkel jong meer grootgebracht (Briggeman et al. 2022). Opmerkelijk is echter dat dwergsterns en plevieren op het aan de Slikken grenzende Slufterstrand op de Maasvlakte in 2022 wel jongen wisten groot te brengen. Op de Maasvlakte zelf heeft de vos juist weer veel invloed op de broedresultaten van meeuwen gehad en heeft het Havenbedrijf zelfs afschotvergunningen aangevraagd. De aanwezigheid van de vos als oorzaak voor de sterke afname van wadvogels de laatste paar jaar lijkt aannemelijk maar een eenduidige conclusie is er nog niet.

Ofschoon de Slikken van Voorne/Westplaat voor recreatie niet toegankelijk zijn, is er soms toch sprake van verstoring door wandelaars. Omdat in dit gebied met regelmaat toezicht wordt gehouden door BOA's en politie, is hier de verstoring door recreanten getalsmatig van beperktere omvang dan bijvoorbeeld op het naastgelegen Slufterstrand. Ook de plaatsing van een camera in het gebied leidt ertoe dat de toezichthouders sneller kunnen ingrijpen. Onderzoek in 2022 in het westelijk deel van de Slikken ("het gebied tussen de palen") wees desalniettemin uit dat wandelaars met of zonder honden, loslopende honden en ook langs de palen lopende kites voor verstoring zorgen (van Wanum et al 2022). Dat kan uiteindelijk tot het mislukken van het broedsel leiden c.q. predatie van jonge vogels (door meeuwen bijvoorbeeld).

Mogelijk is het juist de combinatie van verstoring op de Slikken door de vos en het tegelijkertijd beschikbaar komen van geschikte voedselrijke slikgebieden op de Hinderplaat en nabij Goeree een belangrijke oorzaak. Duidelijk is echter ook dat recreatie een deel van de oorzaak vormt. Verscherpt toezicht door het inzetten van BOA's heeft op de Slikken de invloed van wandelaars met of zonder honden deze vorm van overlast wel beperkt maar niet uitgebannen.

Dankwoord.

Onze dank gaat uit naar de vele vrijwilligers die al die jaren de Slikken van Voorne hebben geteld. De fotografen worden bedankt voor het beschikbaar stellen van hun foto's. Het copyright van de foto's blijft bij de fotografen.

Literatuur.

- Arcadis (2022). *Onderzoek aanzanding kust Haringvlietmonding. Hoofdrapport en achtergrondrapport. Toekomstige morfologische ontwikkelingen. Effecten waterveiligheid, ecologie, economie en leefbaarheid Ideeën en aanbevelingen voor de toekomst. Projectnummer: 30073403 Documentnummer: D10045986ab.*
- Blomert, A.-M. (2002). *De samenhang tussen bodemgesteldheid, droogtijtijd en foerageerdichtheid van vogels binnen de intergetijdenzone. A & W Rapport, 330. Altenburg en Wymenga: Veenwouden. 40 pp. Deel van: A & W Rapport. Altenburg en Wymenga: Veenwouden.*
- Briggeman, T., C.M. Lok, T. van Wanum (2022). *Een opvallende toename van de bergeend op de Slikken van Voorne. In de Branding nr. 3: 1-3.*
- Briggeman, T. & C.M. Lok (2023a), *Vogels van de Slikken. Duinen en mensen Voorne. Uitgeverij Natuurmedia, Goedereede. Pag. 170-171.*
- Briggeman, T. & C.M. Lok (2023b), *En rijke vogelstand in beweging. Duinen en mensen Voorne. Uitgeverij Natuurmedia, Goedereede. Pag. 108-113.*
- Briggeman, T. et al (2023), *Broedvogel- en verstoringsonderzoek op het Slufterstrand Maasvlakte 2 in 2022. Vogelwerkgroep Natuurvereniging Hollandse Delta. VWG 2022/339.*
- Eijkelenboom, A.A. & E.C. Eijkelenboom (1979-89), *Verslagen Vogelstellingen Westplaat te Oostvoorne. KNNV-afdeling Voorne, Vogelwerkgroep Mededelingen 3, 11, 15, 26, 33, 44, 48, 58, 60, 62, 66.*
- Eijkelenboom, A.A. (1996), *Verslag Westplaattellingen 1990-1995. KNNV-afdeling Voorne, Vogelwerkgroep Mededeling 95.*
- Gennip, B. van (2012). *Een verkennend onderzoek aan bodemdieren en faeces-analyse van steltlopers in de Westerschelde. Rijkswaterstaat dienst Getijdenwatereren, Middelburg.*
- Groen, W. de (1990), *Westplaat: niet alleen vogels!. Jubileumconvo KNNV afd. Voorne. 1990/1. Pag. 60-61.*
- Groen W. de, et al. (2023). *Westplaat tot op de bodem uitgezocht, In de Branding 2023/3. In prep.*
- Hoekstein, M.S.J., M. Sluijter & K.D. van Straalen (2022). *Watervogels en zeezoogdieren in de Zoute Delta 2020/2021. Rijkswaterstaat, Centrale informatievoorziening Rapport BM 22.02. Deltamilieu Projecten Rapportnr. 2022-01. Deltamilieu Projecten, Vlissingen.*

Foto: Tom van Wanum

Hoekstein, M.S.J., W. Janse, M. Sluijter & K.D. van Straalen (2023). *Watervogels en zeehonden in de Zoute Delta in 2021/2022*. Rijkswaterstaat, Centrale informatievoorziening Rapport BM 23.02. Deltamilieu Projecten Rapportnr. 2023-01. Deltamilieu Projecten, Vlissingen.

Huijs, S. en M. Platteeuw (2014). *Proef Slikken van Voorne Potentie, gebruik en mogelijk verstoring van Steltlopers – jaarrapport 2016 A&W rapport 2254*.

Leopold, M.F., C.J. Smit, P.W. Goedhart, M.W.J. van Roomen, A.J. Winden & C. Turnhout (2004). *Langjarige trends in aantallen wadvogels, in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) deelproject C2. ALTERRA Wageningen*.

Lillipaly, S.J. (2022). *Vogels van de Voordelta*. In P.L. Meininger (redactie) 2022. *Avifauna Zeelandica. Vogels, Vogelaars en Vogelonderzoek in Zeeland*. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Oostveen M. van (2013). *Royal HaskoningDHV (2016). Evaluatie Natura 2000-beheerplan Voordelta 2008-2014. Achtergrondrapport Vogels*.

Prins, W. (2007). *Vogels van de Slikken van Voorne*, pag. 62-78. *De Slikken van Voorne, ontwikkeling in een uniek natuurgebied 2003-2006*. KNNV afdeling Voorne & de Stichting het Zuid-Hollands Landschap.

Puurt Kort, *Alsnog herstel zeeleven in Voordelta. Puur Natuur*, zomer 2023, pag. 19.

Roomen M. van, H. Schekkerman, S. Delany, E. van Winden, S. Flink, T. Langendoen & S. Nagy (2011). *Overview of monitoring work on numbers, reproduction and survival of waterbird populations important in the Wadden Sea and the East Atlantic Flyway*. SOVON Information report 2011/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Roomen, M. van, F. Arts, A van Kleunen, E. van Winden, M. Roodbergen & H. Schekkerman (2020). *Status en trends van watervogels en zeezoogdieren in het open water van de Voordelta*. Sovon-rapport 2020/28.

Smeets, D. (2023). *Passende Beoordeling Kitesurfen Tweede Maasvlakte gemeente Rotterdam*. Arcadis, concept 10 mei 2023). Sovon Vogelonderzoek Nederland <https://stats.sovon.nl>.

Sovon Vogelonderzoek Nederland (2018). *Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering*. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.

Stins, P., T. van Wanum & H. van der Slot. *25 jaar Westplaattelling 1978-2002*. KNNV-afdeling Voorne, Vogelwerkgroep Mededeling 100.

Vertegaal, C.T.M. (2005). *Beheersplan Duinen van Oostvoorne, Groene Strand en Slikken van Voorne*. Vertegaal Ecologisch Advies en Onderzoek. December 2005.

Wanum, T. van & H. van der Slot). *Westplaattelling 2003-2007*. KNNV-afdeling Voorne, Vogelwerkgroep Mededeling 169.

Wanum, T. van et al (2022). *Broedvogels van de Westplaat in 2022*. Vogelwerkgroep van de Natuurvereniging Hollandse Delta (NHD). Mededelingnummer 2022/343.

Rijkswaterstaat Zee en Royal HaskoningDHV (2016). *Beheerplan Natura 2000 Voordelta 2015-2021*. Ministerie van Infrastructuur en Milieu, februari 2016.

Zee, E. van der, S. Dirksen & L.W. Bruinzeel (2018). *Proef Slikken van Voorne. Potentie, gebruik en mogelijke verstoring van steltlopers*. A&W rapport 2447. Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Feanwâlden.

Zwarts L., A-M. Blomert, D. Bos & M. Sikkema (2011). *Exploitation of intertidal flats in the Oosterschelde by estuarine birds*, A&W rapport 1657 Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Feanwâlden.

Theo Briggeman. Email: tbriggeman@upcmail.nl

C. Martin Lok. Email: m2lok@casema.nl

Tom van Wanum. Email: tomvanwanum@xs4all.nl

correctie:

In de gedrukte versie van dit verslag dat is gepubliceerd als bijlage van *In de Branding* stond bij de Rosse Grutto een verkeerd grafiek. Dat is verbeterd in deze versie.

Westplaat tot op de bodem uitgezocht.

Door: Wim de Groen (SWG Strandwerkgemeenschap)*.

Inleiding.

Theo Briggeman vroeg me per mail of ik interesse had naar het bodemleven op de Westplaat te kijken omdat er zorgen zijn over de ontwikkeling van de vogelaantallen. Met een groep enthousiaste leden hebben we tot nu toe tweemaal de Westplaat bezocht, om te ontdekken wat er zoal onder als aan de oppervlakte leeft. Om een indruk te krijgen hoeveel dit is maken we gebruik van een steekbuis, dit is een pvc-rioolbuis met een diameter van 10,3 cm. We moeten twee monsters nemen tot een diepte van 35 cm. Het omhooggehaalde slijk wordt gezeefd en de aanwezige levende have geteld en eventueel verzameld.

Het bemonsteren van de Slikken.
Foto: Tom van Wanum.

16 oktober 2022

Op deze dag gingen Jaap Koekendorp, Henk Walbroek, Tom van Wanum en ondergetekende op verkenning. We hadden begin tachtiger jaren van de vorige eeuw ook al de Westplaat onderzocht, maar destijds strandde het onderzoek o.a. op de hoeveelheid werk. Het omspitten van de bodem kostte veel tijd en energie en de beschikbare tijd op de drooggevallen plaat bij eb is beperkt. Met gebruik van de steekbuis, gaat dit veel efficiënter. Buis in de bodem steken, bovenzijde afsluiten met deksel en omhooghalen. Door het ontstane vacuüm komt het slijk omhoog, zo bemonstert men een

Grote strandgaper en 3 platte slijkgapers.
Foto: Wim de Groen

standaard oppervlakte wat men dan naar vierkante meter kan omrekenen. De buis heeft een oppervlakte van 0,00832 m². Tijdens dit bezoek hebben we maar één monster per willekeurig uitgekozen plek genomen en slechts 20 cm diep. Met de riek kwamen we dieper en haalden we een strandgaper naar boven. We troffen

een geweldig zonnige dag! De eerste stop was bij Paal 5 - 400 en de volgende twee iets noordwestelijker totdat we het opkomende water bereikten. Zo op het oog ziet de plaat er kaal uit maar als men zeefd komt toch heel wat bodemleven tevoorschijn. Van de tweeleppige schelpen was het de platte slijkgaper (*Scrobicularia plana*) die het meest uit de steekmonsters op de zeef achterbleef.

Met de riek haalden we een grote strandgaper (*Mya arenaria*) naar boven. Wadslakjes (*Peringia ulvae*) kwamen we alleen bij stop 3 tegen wat ons tegenviel. Meerdere "zaggers", de veelkleurige zeeduizendpoot (*Hediste diversicolor*) werden blootgelegd. Thuis vond ik in het monster van stop 3, kokertjes van een andere worm namelijk de zandpijp (*Pygospia elegans*). Maar het meest voorkomend was de slijkgarnaal (*Corophium volutator*). Nieuw waren de lijnpissebedden (*Cyathura carinata*), ranke pissebedjes die we nu voor het eerst aantreffen. Deze soort wordt in geen van de officiële rapporten, die verschenen zijn van de Slikken van Voorne vermeld. Bij stop 3 zagen we kruisporen van slakjes; dit bleken opgezwollen brakhorentjes (*Ecrobia ventrosa*) te zijn. Ook deze soort is nog niet eerder gerapporteerd! Onderweg vonden we gelukkig nog twee juveniele, levende kokkels (*Cerastoderma edule*). De hele plaat ligt bezaaid met lege doubletten maar levende exemplaren hebben we niet in onze steekmonsters mogen aantreffen. Een dode strandkrab en een dode haring completeerden het geheel. Op de strandpalen en lege schelpen groeien groene wieren. Deze tot de *Ulva*, zeesla en *Enteromorpha* (darmwieren) behorende families worden momenteel gereviseerd en zekere naamgeving is alleen mogelijk door DNA-bepaling. Het donker knoopwier (*Gracilaria gracilis*), een roodwier, komt veelvuldig op de plaat voor.

Gevonden aantallen op 16 oktober 2022, in steekbuismonster en riek, per vierkante meter t.o.v gevonden aantallen in 1982:

	11-11-'82	Stop 1	Stop 2	Stop 3	Stop 3, riek
Wadslakje	728	0	0	600	n.g.**
Platte slijkgaper	0*	0	240	600	280
Nonnetje	79	0	0	0	0
Grote strandgaper	32	0	0	0	30
Kokkel	79	0	0	0	0
Lijnpissebed	0	0	0	960	n.g.
Slijkgarnaal	3578	3240	6360	0	n.g.
Zandpijp	251	0	0	240	n.g.
Veelkleurige zeeduizendpoot	1418	120	240	240	180

* bemonstering bij eblijn leverde destijds slechts 4 exemplaren op maar geen enkele op de plaat zelf wat destijds verbazing wekte omdat aantallen van 100 en meer normaal voor die tijd waren!

** n.g. Niet geteld.

Het aantal is een mooi gegeven maar vertelt nog niets over het voedselaanbod/biomassa voor vogels bij laagwater en niet te vergeten voor vissen bij hoogwater. Om dit te weten te komen wordt het asvrij drooggewicht, het AFDW, bepaald. Kort verklaard wordt het AFDW bepaald door alle dierlijke massa te drogen en van dit gewicht, hetgeen wat overblijft na gloeien afgetrokken. Met dit getal omgerekend naar vierkante meter kan men het voedselaanbod beoordelen.

8 maart 2023.

Met het tweede bezoek, hebben we meer verzameld om te kijken of wij ook AFDW konden bepalen. Verder hebben we de steekdiepte aangepast tot 35 cm en minimaal twee monsters genomen in plaats van één, om de "fout" te verminderen. Helaas was Tom ziek maar Theo Briggeman verwelkomden we. Deze keer zijn we wat oostelijker gestart en verder de plaat op geweest richting zee. Stop 2 was bij Paal 4 - 800 en stop 3 was bij Paal 6 - 1700. De weersomstandigheden waren duidelijk minder dan de laatste keer in oktober, slechts 2° C., oostenwind en natte sneeuw, maar we troffen gunstig laagwater met -71 NAP.

We hebben nu ook een nieuwe soort aan onze lijst kunnen toevoegen. Als we de steekbuis leeg laten lopen en het monster breekt, zien we fragiele rode "elastieken" wormen. Bij de vorige bemonstering hebben we deze wormen wel gezien maar niet teruggevonden in de monsters. Deze keer wel omdat we een grotere diameter zeef gebruikt hebben. Ik ga ervan uit dat we de vorige keer deze wormen vermorzeld hebben in de (te) kleine keukenzeef. Het blijken slangpijeren (*Heteromastus filiformis*) te zijn.

Verder hadden we deze keer wel op twee plekken nonnetjes (*Macoma balthica*) in de steekbuismonsters. Wederom in de monsters geen levende kokkels. De Westplaat ligt bezaaid met lege schelpen. Waar leven die? Opvallend is dat van de grote strandgaper, net als vorige keer, een groot exemplaar werd opgehaald.

De jongere exemplaren leven minder diep en vormen een eerdere voedselbron voor steltlopers. De grote exemplaren zijn natuurlijk belangrijk, zij zorgen voor nakomelingen. Met het volgende bezoek moeten we op kleine(re) schelpen letten. De aantallen platte slijkgapers waren op 8 maart per m² lager dan die van de bemonstering in oktober. Van de veelkleurige zeeduizendpoot vonden we duidelijk meer exemplaren. Dit komt waarschijnlijk omdat we nu 35 cm diep gingen tegenover 20 cm diep in oktober.

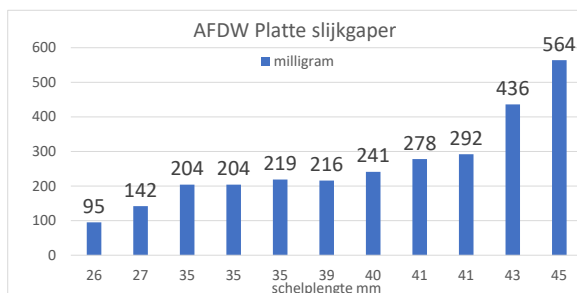
Gevonden aantallen op 8 maart 2023, in steekbuismonster, per vierkante meter:			
	Stop 1	Stop 2	Stop 3
Wadslakje	240	0	0
Platte slijkgaper	90	360	120
Nonnetje	180	180	0
Strandgaper	0	120	0
Lijnpissebed	180	0	0
Slijkgarnaal	60	0	0
Slangpier	90	0	60
Zandpijp	210	0	60
Veelkleurige zeeduizendpoot	450	420	240

Uitwerking AFDW

Na de verkenning in oktober vorig jaar was het nu tijd om thuis te experimenteren of we ook asvrij droog gewicht (AFDW) konden meten van kenmerkende soorten. Dit is redelijk goed te doen in een heteluchtoven. Wel heb ik van de tweekleppigen de schelpen handmatig met een mes verwijderd. Hierdoor hoefde ik niet de rest te bepalen na gloeien. Deze rest is de schelp. De schelpen en wormen hadden een paar weken op alcohol gestaan, wat drogen vereenvoudigde.

Platte slijkgaper				
			AFDW	AFDW / m ²
Plek 3	16-10-2022	4 stuks, 1 buis	0,863 gram	103,6 gram
Plek 1	8-3-2023	2 stuks, 4 buizen	0,423 gram	12,7 gram
Plek 2	8-3-2023	4 stuks, 2 buizen	1,027 gram	61,6 gram
Plek 3	8-3-2023	2 stuks, 2 buizen	1,000 gram	60,0 gram

Met de verzamelde schelpen van 16 oktober en die van 8 maart kon de hieronder afgebeelde grafiek gemaakt worden van het asvrij drooggewicht tegen de schelpenlengte, hetgeen een zeer mooie lijn laat zien. Pas na 40 mm gaat het gewicht snel stijgen. Eén schelp van 35 mm viel duidelijk buiten de curve, deze is niet opgenomen.

Slijkgarnaal. Foto: Wim de Groen.

Slangpier. Foto: Wim de Groen.

Helaas waren de nonnetjes te klein (7-16mm) om na droging enig gewicht aan te geven op mijn weegschaal. Bij de bepaling van de grote strandgaper is wat fout gegaan zodat ik het resultaat niet vertrouw. Nu denk ik ook wel dat een gaper van 10 cm groot en een totaal (nat)gewicht van 77 gram niet zo eenvoudig uit het wad te pikken is door een steltloper, als men bedenkt dat hij op zo'n diepte van 20 cm en dieper leeft. Als we deze gaper mee zouden nemen in de berekening dan vallen alle andere resultaten in het niet!

Veelkleurige zeeduizendpoot				
			AFDW	AFDW / m ²
Plek 1	8-3-2023	15 stuks, 4 buizen	0,448 gram	13,4 gram
Plek 2	8-3-2023	7 stuks, 2 buizen	0,426 gram	25,6 gram
Plek 3	8-3-2023	4 stuks, 2 buizen	0,387 gram	23,2 gram
Plek 3	8-3-2023	2 stuks, 2 buizen	1,000 gram	60,0 gram

Voor het aantal stuks heb ik de koppen in het monster geteld. Een fragment zonder kop is wel in het AFDW meegewogen maar niet als individu meegeteld. Opmerkelijk was dat de lengte op elke plek verschilde. Op plek 1 waren ze ca. 2,5 cm, plek 2 ca. 4 cm en plek 3 had de grootste exemplaren van ca. 6 cm, dit zijn afmetingen van gedroogde exemplaren, want levende zijn natuurlijk veel langer!

Resultaat AFDW, 8 maart 2023			
Soort	Plek 1	Plek 2	Plek 3
Platte slijkgaper	12,7 g/m ²	61,6 g/m ²	60,0 g/m ²
Veelkleurige zeeduizendpoot	13,4	25,6	23,2
Totaal	26,1 g/m ²	87,2 g/m ²	83,2 g/m ²

Op 16 oktober 2022 gaf alleen al de platte slijkgaper op plek 3 een AFDW van 103,6 gram/m².

De nu verzamelde AFDW/ m², met slechts 2 soorten geven mijns inziens geen reden voor ernstige bezorgdheid v.w.b. voedselbeschikbaarheid op de plaat.

De 26 gram/m² van plek 1 op 8 maart is laag maar de 80 + gewichten moeten meer dan voldoende zijn.

Bij de volgende bemonstering zullen we extra aandacht geven aan de strandgaper en slijkgarnaal om van deze soorten ook het AFDW te bepalen. De zoektocht naar kokkels blijft doorgaan.

Na een derde bemonstering, als het kan in september of begin oktober, moet onze opgedane ervaring een duidelijker beeld opleveren van de beschikbare voedselhoeveelheid.

Daarna kunnen we beginnen met monitoren om eventuele veranderingen/verschuivingen te kunnen vaststellen.

Onze dank aan Stichting Het Zuid-Hollands Landschap voor het geven van toestemming voor het onderzoek en betreden van het gebied.

* website van de SWG: <http://www.strandwerkgemeenschap.nl>.

Literatuur

Bruyne Rykel de, Sylvia van Leeuwen, Adriaan Gmelig Meyling & Rogier Daan (2022)

Veldgids Schelpen. Zeeschelpen en weekdieren uit ons Noordzeegebied. KNNV Uitgeverij.

Eijkelenboom, A.A. & E.C. Eijkelenboom (1990), Verslag Vogeltelingen Westplaat te Oostvoorne 1978-1989. KNNV-afdeling Voorne, Vogelwerkgroep Mededeling 66.

Groen, Wim de (1990), Westplaat: Niet alleen vogels!. Jubileumconvo, 60-61. KNNV afd. Voorne.

Loos, Luna van der, Mart Karremans & Frank Perk. Veldgids Zee-wieren (2021). KNNV uitgeverij.

Zee, E. van der, S. Dirksen & L.W. Bruinzeel (2018). Proef Slikken van Voorne. Potentie, gebruik en mogelijke versterking van steltlopers. A&W rapport 2447. Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Feanwâlden.

Zeeboek (2019). Determinatietabellen voor de flora en fauna van de Nederlandse kust. Jeugdbondsuitgeverij.

Veelkleurige zeeduizendpoot. Foto: Wim de Groen.

Begrazing door schapen op de Slikken. Foto: Tom van Wanum.

Het beheer van de Slikken van Voorne.

Door: Menno van Lopik.

De Slikken van Voorne is een van de parels van het eiland Voorne. De natuur kan hier redelijk ongestoord haar gang gaan en de biodiversiteit is erg hoog. Door het zilte karakter is hier een ander type natuur ontstaan dan in de rest van Voornes Duin. Types natuur zoals schorren en slikken, zilte graslanden en witte duinen ontstaan hier zonder invloed van de mens en herbergen een hoog aantal bijzondere soorten.

Helemaal natuurlijk zijn de Slikken van Voorne niet ontstaan. Menselijke invloeden hebben een hele grote rol gespeeld al was het niet met het directe doel om de Slikken van Voorne te vormen. In 1950 is de Brielse Maasdam aangelegd en in 1966 is de Brielse Gatdam aangelegd om zo het Oostvoornse Meer te vormen. Hierdoor werd de monding van de Maas verlegd naar de Nieuwe Waterweg ten noorden van het havengebied. Hierdoor is er geen toevoer meer van water uit het binnenland en zijn de waterstromingen veranderd. In de jaren 60 zijn ook de Haringvlietsluizen gebouwd. Ook hierdoor zijn grote veranderingen in het gebied gekomen.

In 1986 en 1987 is de Slufter op de Maasvlakte aangelegd. Deze sloot het gebied in aan de Noordkant waardoor het gebied aan 3 kanten ingesloten werd. Dit werd begin deze eeuw nog wat verlengd aan de noordkant door de aanleg van de Tweede Maasvlakte.

De recente geschiedenis van het gebied haalt veel dynamiek uit het systeem en zorgt ervoor dat het gebied alleen via eb en vloed beïnvloed wordt door het water. Hierdoor vindt er in het gebied logischerwijs sedimentatie plaats en wordt het gebied gevormd. Op Topotijdreis kun je goed zien hoe het gebied zich in de laatste jaren ontwikkeld heeft. Met de komst van veel zandbanken naar de kust van Voorne is de

voorspelling dat deze sedimentatie leidt tot het verder verlanden van het gebied.

Hierover kunnen we nog vele pagina's vullen maar we gaan het verder hebben over het beheer van de Slikken van Voorne.

Het beheer van het gebied bestaat voor het grootste deel uit klapstoelbeheer. Een term die bij beheerders vaak gebruikt wordt om aan te geven dat de natuur haar eigen gang kan gaan en dat we enkel monitoren op de ontwikkeling van het gebied. Verder zorgen we dat de wandelpaden begaanbaar zijn en dat hulpdiensten, douane en andere instanties altijd het strand kunnen bereiken. Wandelpaden worden alleen gemaaid als het nodig is en hierbij wordt rekening gehouden met het broedseizoen, bijzondere soorten en de verstoring op het gebied. Dit betekent dat er soms later gemaaid wordt dan ideaal zou zijn of dat de wandelpaden niet helemaal recht in het terrein liggen.

Ander belangrijk onderdeel van het beheer is de handhaving. Het gebied is aangewezen als rustgebied binnen het Natura 2000-gebied Voordelta en geniet hierdoor extra bescherming. Door de ligging van het gebied, de activiteiten aan de randen van het gebied en door de aantrekkingskracht van het gebied moeten onze handhavers

regelmatig optreden tegen mensen die het gebied in gaan.

Speciale aandacht in het beheer krijgt het zilte grasland wat aan de zuidkant van het gebied ligt. Hier ontwikkelt zich heel mooi een nieuw stuk natuur. Aan de rand van het water ontwikkelen zich zeekraalvegetaties. Direct langs de vloedlijn vooral met langarige zeekraal en op de stukken die niet dagelijks overspoeld worden vegetaties met hoofdzakelijk kortarige zeekraal. Deze zeekraalvegetaties gaan geleidelijk over in vegetaties met als herkenbare soorten zeeaster, melkkruid en lamsoor. Allemaal soorten die regelmatig een slokje zout water nodig hebben. Dit zoute water hebben ze meestal niet nodig voor zichzelf maar vooral om de concurrentie de baas te blijven. Deze concurrentie kan veel minder goed tegen zout. Zulte heeft voor de kieming minder zoute omstandigheden nodig. Kieming vindt

Langarige zeekraal. Foto: Menno van Lopik.

Kortarige zeekraal. Foto: Menno van Lopik.

plaats in het late voorjaar als er minder verschil zit tussen eb en vloed en het zoute water dus minder hoog de schorren en slikken op komt.

Na de zone met de zeekraalvegetaties en de overgang naar vegetaties die veel zulte bevatten, komen we verderop in de zee-asterklasse terecht. Dit is een verzamelnaam van vegetatietypen die in deze zone van schorren ontwikkelt. Afhankelijk van waterinvloeden, sedimentopbouw en omgeving kunnen vegetaties ontwikkelen met verschillende soorten kweldergras, zeeweegbree, zilte rus, zeerus, melkkruid, Engels gras en nog veel meer. Deze vegetaties bevatten ook nog kortarige zeekraal maar geen langarige zeekraal meer. Deze overgangszones worden ook als eerste interessant voor broedvogels zoals scholekster en bontbekplevier. Hier spoelt voldoende zeewier en ander plantenrestmateriaal aan waarop weer een heel ecosysteem met verschillende insecten ontstaat. Deze insecten zijn het belangrijkste voedsel voor bijvoorbeeld jonge bontbekplevieren.

Weer een successiestadiumfase verder gaat het meer de kant van graslanden op met dominantie van zeekweek. In de zogenoemde zeekweek-associatie vinden we door de polvormige zeekweek meer gradiënten in het landschap. Dit zijn kleine hoogteverschillen waardoor op de lagere delen nog meer zouttolerante soorten voorkomen en de zeekweek enkel zout water tolereert bij bovengemiddelde vloed.

Binnen de bovengenoemde opbouw van het landschap zijn natuurlijke gradiënten ontstaan met laagtes en nattere delen. Hier ontstaan vaak op natuurlijke wijze allemaal geulen en krekken waardoor deze delen alsnog regelmatig overspoeld worden. Deze delen zijn vaak erg rijk aan zegges en russen zoals zilte zegge, kwelderzegge en zeerus. Langs deze krekken groeien nog pleksgewijs soorten als kortarige zeekraal, zeealsem, selderij en klein schorrenkruid. In dit gevarieerde maar open landschap dat door het water slechts enkele keren per jaar, voornamelijk in het najaar en de winter, wordt overspoeld vinden we een verscheidenheid aan broedvogels waaronder veldleeuwerik, Kievit en graspieper.

Bovenstaande delen van de Slikken van Voorne zijn nauwelijks zichtbaar voor de meeste lezers van In de Branding omdat het niet publiekelijk toegankelijk is. Daarom gaan we nu over naar de delen die wel zichtbaar zijn. Het laatste stadium tussen zilte graslanden en het duingebied, met daartussen het wandelpad, is de overgang

tussen deze twee typen. Hier zien we dat er duinvorming ontstaat en struweelontwikkeling plaatsvindt. De duinvorming is een mooi proces waarbij de soort biestarwegras zich vestigt op een zanderige plek en dan zand gaat vasthouden. Hierdoor wordt het hoopje vastgehouden zand interessant en geschikt voor helmgras.

Deze houdt op zijn beurt weer meer zand vast en verwelkomt vervolgens soorten als zandhaver, zeeraket, zeewolfsmelk, zeekool, verschillende meldes, zeewinde en ook duindoorn. Deze laatste is een soort die onder voedselrijke omstandigheden snel kan gaan domineren. Deels een natuurlijk proces maar door de aanspoeling van veek en door stikstofdepositie neemt de duindoorn met snelheid duinen en delen van het hoger gelegen grasland over. Voor de lezers die het woord veek niet herkennen: veek is de verzamelnaam van drijvend afval wat aanspoelt. Dit zijn onder andere drijvend hout, rietresten, zeewierresten maar ook al het plastic afval wat door mensen in de rivieren en zee belandt.

De toenemende dominantie van duindoorn is onderdeel van de natuurlijke successie. Maar de afname van dynamiek in het terrein door verschillende eerder beschreven factoren, het aanspoelen van grote hoeveelheden veek en de stikstofdepositie is iets wat niet bij de natuurlijke successie hoort. Als dit in evenwicht is met het aangroeien van de zeekraalvegetaties op de vloedlijn gaat er niks mis en behouden we biodiversiteit die dit variatierijke systeem herbergt. Echter blijkt uit de monitoring dat dit niet in balans is en dat het gebied

sneller begroeid raakt met duindoorn dan dat het aan de andere kant weer aangroeit. Dit vraagt dus van de beheerder opnieuw een afweging van de vastgestelde behoeften en beheerinspanningen. Het klapstoelbeheer past niet meer en er zal iets gedaan moeten worden aan deze onbalans.

De meest simpele oplossing lijkt het verwijderen van duindoorn, dat is immers de veroorzaker. Maar dat zou niet het gewenste effect hebben omdat de plekken in het gebied waar de duindoorn nu staat al te ver in de successie zijn en dus vrijwel direct opnieuw begroeid gaan raken met duindoorn. De oplossing moet dus gevonden worden in de strook die snel begroeid zal gaan raken met duindoorn. Dit zijn de hoger gelegen graslanden met o.a. zeekweek. Het doel is om deze strook een stukje terug in de successie te plaatsen. Dit kan door de vegetatie te maaien. Hierdoor ontwikkelt de vegetatie zich minder snel, vindt er minder sedimentatie plaats en zal er meer invloed van het hoge water zijn bij springtij. Echter is maaien best wel een ingrijpende keuze en gezien de bijzondere opbouw van het gebied te gevoelig voor schade veroorzaakt door trekkers of andere machines. Daarnaast is het ook gevaarlijk vanwege de geulen en natte plekken in het gebied.

Echter als beheerder wil je natuurlijk op een zo natuurvriendelijk mogelijke manier beheren. Hierdoor is de keuze gevallen op drukbegrazing met schapen en een herder. Deze kudde graast een week of 6 de vegetatie op aangewezen stukken kaal en zet het zo een stap terug in de successie. De begrazing vindt elk najaar in oktober/november plaats. Hiermee gaan we de uitbreiding van de duindoorn niet voorkomen maar wel kunnen we het vertragen zodat het weer in balans komt met de aangroei van zeekraalvegetaties. De maatregel is nog te kort geleden ingezet om te bepalen of het succesvol is maar de eerste resultaten zijn positief. We blijven dit beheer voortzetten en willen hiermee de grote biodiversiteit van dit bijzondere gebied behouden.

Helmgras. Foto: Menno van Lopik.

Zandhagedis. Foto: Ad 't Hart.

De zandhagedis (*Lacerta agilis*) op de Slikken van Voorne e.o.

Door: Theo Briggeman.

Inleiding.

De NHD doet sinds 2018 onderzoek naar het voorkomen van de zandhagedis (*Lacerta agilis*) in het duingebied van Voorne. Dat gebeurt op verzoek van RAVON en het Zuid-Hollands Landschap. Vanaf 2018 zijn in delen van de Duinen van Oostvoorne vaste routes gemonitord op basis van de Handleiding voor het monitoren van reptielen. Het betrof vooral gebieden die recent waren ontdaan van veel begroeiing. De soort is een doelsoort voor de Natura 2000-gebieden op het eiland en is sinds 1973 een beschermde diersoort. Ze staat op de Rode Lijst en geniet Europese bescherming op grond van bijlage IV van de Habitatrichtlijn. De soort is ook beschermd op grond van de Wet Natuurbescherming.

De zandhagedis zit op Voorne op het randje van haar verspreidingsgebied. Ten noorden van Voorne kwam de soort tot voor kort vrij algemeen voor. Ten zuiden van Voorne wordt de zandhagedis mondjesmaat op Goeree gezien. Recent lijkt de populatie daar weer op te leven en zijn er zelfs

juvenile beesten waargenomen. Zuidelijker komt de zandhagedis niet voor. Daar leeft de levendbarende hagedis (*Zootoca vivipara*). De zandhagedis komt vooral voor op open, droge en met name zandige terreinen, zoals duinen en heidevelden.

Het voedselpakket van de zandhagedis varieert als gevolg van de wisselende beschikbaarheid van prooidieren, gedurende het seizoen en als gevolg van verschillende terreintypes. Het bestaat vrijwel uitsluitend uit geleedpotigen, zoals spinnen, cicaden, sprinkhanen, vliesvleugelige insecten, kevers en vlinders en hun rupsen. Ook pissebedden, loopkevers, vuurwantsen, lieveheersbeestjes, wespen, bijen en mieren staan op het menu.

Bij een onderzoek in 1976 aan uitwerpselen in de duinen van Voorne bleek het merendeel van het dieet te bestaan uit snuitkevers (25%), spinnen (19%), vliegen (14%), haantjes (11%), kniptorren (5%), wantsen (4%) en sprinkhanen (4%). Op hun beurt worden

zandhagedissen gegeten door roofvogels (buiserd/torenvalk), uilen, kraaien, egels, huiskatten en vossen.

Reductie van de populatie.

Op landelijk niveau gaat het vrij voorspoedig met de zandhagedis. De populatie nam tot voor kort toe. Op sommige plaatsen echter neemt de populatie inmiddels ook af, onder andere in de heidegebieden in het oosten van het land.

Op Voorne is er al jaren sprake van een aanzienlijke achteruitgang van de populatie. In Voornes Duin (in beheer bij Natuurmonumenten) is lange tijd sprake geweest van een redelijk talrijke populatie. Vanaf 2005-2007 begonnen de aantallen echter te dalen. Vanaf 2018 is de populatie sterk gedaald. Er resteert nog maar een fractie van het aantal dieren dat ooit werd waargenomen. De populatie herstelt ook niet werkelijk, ze lijkt zelfs nog meer achteruit te gaan.

Herstelprojecten nabij de Vogelpoel (Breede Water) en de Pan (Quackjeswater) hebben daarin geen wezenlijke verbetering gebracht.

Eenzelfde beeld doet zich in de Duinen van Oostvoorne (in beheer bij ZHL) voor (Bakenvallei, Bootpad, Sijkesslag, Kaapduin, Reigersnest). In 2007 leverde een monitoring van een deel van dit gebied nog 33 hagedissen op (*Van Stralen 2007*), maar in de jaren erna daalde het aantal waarnemingen gestaag (*Briggeman 2019*). Zo verdween de soort zo goed als helemaal uit het Quackgors, rond het A.J. Bootpad, Kaapduin en het Reigersnest.

Die teruggang van de populatie is het gevolg van de milieuverontreiniging (stikstof en CO₂ depositie), met het dichtgroeien van het duingebied met bomen en struiken als gevolg. Ook een flinke vergrassing c.q. "vermossing" treedt op. Opengemaakt terrein groeit bovendien vrij snel weer dicht. Het is dweilen met de kraan open.

Maar ook door het verdwijnen van de dynamiek uit het gebied als gevolg van de aanleg van de Eerste en Tweede Maasvlakte (verminderde salt spray, minder wind) en het verdwijnen van het konijn als gevolg van een tweetal ziektes, beïnvloedde de habitat van de zandhagedis meer en meer.

In 2023 is er in het hele duingebied tot eind juli sprake van 10-15 waarnemingen. In 2022 werd op de parkeerplaats nabij het restaurant Aan Zee in Oostvoorne een kleine populatie gevonden. Opvallend is dat er in 2023 sprake lijkt te zijn van meerdere exemplaren in de gebieden waar herstelprojecten in de Duinen van Oostvoorne en nabij de Vogelpoel (Voornes Duin) zijn uitgevoerd (bron: Waarneming.nl).

Voorkomen op de Slikken van Voorne en omgeving.

Uit een niet uitputtende inventarisatie in 2005 bleek dat de zandhagedis regelmatig op de Slikken van Voorne werd aangetroffen. De hagedissen werden vooral langs en op de zeereep waargenomen. Een exemplaar werd midden op het vlakke, open, strand gezien (Lensink et al 2007). In die tijd werd de soort regelmatig op de Westplaat en ook op de nabij de Slikken gelegen Brielse Gatdam waargenomen. In kleine poelen op het toenmalige schor trof men toen ook rugstreeppadden aan (Lensink et al 2007). Deze pad wordt blijkens meldingen op Waarneming.nl ook nu nog in het gebied waargenomen, o.a. nabij de Brielse Gatdam.

In de periode 2008-2023 zijn er in totaal 41 exemplaren op de Slikken en omgeving (inclusief Brielse Gatdam en zeereep) waargenomen. Op een korte opleving in 2011 na (14 waargenomen exemplaren) worden jaarlijks 1-4 exemplaren vastgesteld. In 2023 werden er tot het moment van schrijven van dit artikel (eind juli 2023) 3 exemplaren waargenomen op de Slikken zelf. Op de Brielse Gatdam en de zeereep (Inspectiepad e.o.) werden eveneens enkele exemplaren gezien.

De verschenen Soortbeschermingstoets (Pondera & Arcadis 2022), naar aanleiding van de voorgenomen aanleg van wind-energiekabels op de Maasvlakte2, maakt eveneens melding van het voorkomen van de zandhagedis, zowel ten noorden als ten zuiden van de Noordzeeboulevard. In het laatste geval dus op de Westplaat, onderdeel van de Slikken van Voorne. De in het kader van een MER-rapport opgemaakte rapportage maakt voor 2021 melding van drie waarnemingen (NDFP 2021). Inmiddels heeft dat ertoe geleid dat de afgegeven vergunning/ontheffing op grond van de Natuurbeschermingswet voor de aanleg van de kabels, verschillende mitigerende maatregelen bevat. De NHD is daar nauw bij betrokken geweest.

Discussie.

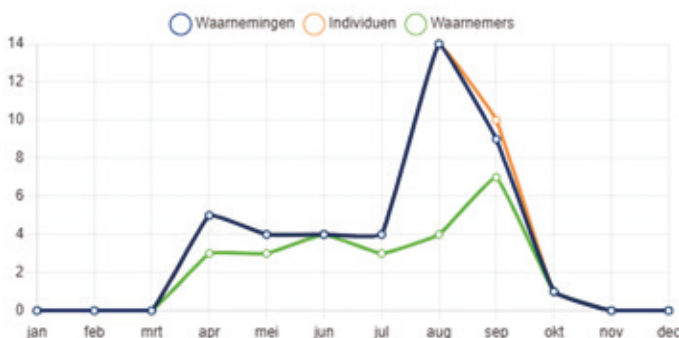
De zandhagedis komt in beperkte aantallen voor op de Slikken van Voorne en omgeving (inclusief Brielse Gatdam en de zeereep van de Duinen van Oostvoorne). Ook in de Duinen van Oostvoorne en Voornes Duin is dat het geval. De door het Zuid-Hollands Landschap en Natuurmonumenten in de winter van 2022-2023, en eerder uitgevoerde herstelprojecten, beogen in deze duingebieden een beter leefgebied voor de zandhagedis te bewerkstelligen. De door stikstofdepositie veroorzaakte verzuuring en verhouting van deze gebieden zouden op deze wijze tegengegaan moeten worden.

In de duinen van Oostvoorne zijn in 2023 tot nu toe meer waarnemingen van de zandhagedis gedaan dan in de jaren daarvoor. O.a. in de Bakenvallei, rond het Inspectiepad en in het gebied rond het A.J. Bootpad zijn weer hagedissen waargenomen. Ook op de Slikken van Voorne zijn weer zandhagedissen gezien, dit in tegenstelling tot enkele jaren daarvoor. Afgewacht moet worden of dat beeld een structureel karakter zal krijgen. Zolang de oorzaak van bijvoorbeeld de stikstof- en CO₂ – depositie niet structureel wordt opgelost, blijft het dweilen met de kraan open. Ook de schrikbarende achteruitgang van sommige insectensoorten (dagvlinders, zweefvliegen, etc.) is daarmee nog niet weggenomen.

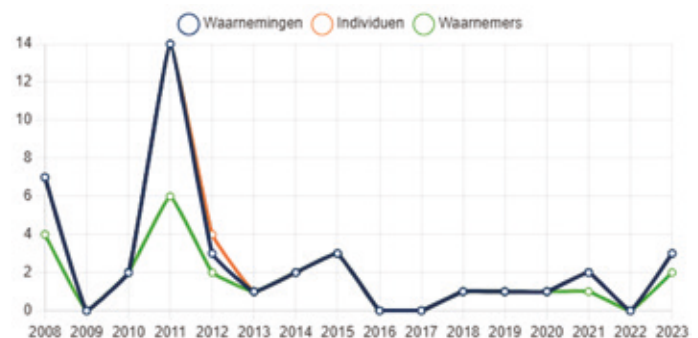
Een andere vraag die rijst is of de toenemende aantallen vossen op de Slikken van invloed zijn het voorkomen van de hagedissen. Bekend is immers dat de vos ook op de zandhagedis predeert. De NHD zal de ontwikkeling van de zandhagedis de komende jaren in een aantal herstelprojecten nauwgezet blijven volgen. RAVON zal in dat verband ook een DNA-onderzoek entameren. Het zou goed zijn ook de Slikken van Voorne structureel op het voorkomen van de zandhagedis te inventariseren, en daar de invloed van de vos bij te betrekken.

Literatuur

Briggeman, Theo (2020), *De zandhagedis op Voorne. Jaarboek 2019*, pag. 52-54. KNNV afdeling Voorne.
Hart 't, Ad (2023). *Uit de schatkist van Voorne: de Zandhagedis*. www.voorne-maasvlakte.nl/uit-de-schatkist-van-voorne-de-zandhagedis.
Leeuwen van, B.H. & J.C.M. van de Hoef (1976), *Onderzoek naar de oecologie en populatie-dynamica van de zandhagedis (Lacerta agilis L.) in de duinen van Oostvoorne*. Rijksinstituut voor Natuurbeheer. Leersum.
Lensink, B. et al (2007), *De Slikken van Voorne, Ontwikkelingen in een uniek natuurgebied 2003-2006*. KNNV afd. Voorne & Stichting Zuid-Hollands Landschap, pag. 79-80.
Pondera & Arcadis (2022). *Soortenbeschermingstoets Net op zee IJmuiden Ver Gamma*, pg. 130-131.
Stralen van, Ferry (2007), *Monitoring van de zandhagedis 2007. Persoonlijk verslag*.
Zuiderwijk, A. (2007), *Zandhagedissen op Oostvoorne. De BVD-excursie voor Zuidhollandse monitorders*. Nieuwsbrief 39 Meetnet Reptielen, pag.7.

Grafiek 1: aantal waarnemingen, individuen en waarnemers van de zandhagedis per maand op de Slikken van Voorne e.o. in de periode 2008-2023. Bron: Waarneming.nl d.d. 27 juli 2023. De piek van de waarnemingen vindt plaats in de maanden augustus-september.

Grafiek 2 : totaal aantal waarnemingen en individuen van de zandhagedis per jaar op de Slikken van Voorne e.o. in de periode 2008-2023. In totaal: 40 waarnemingen en 41 individuen. Bron: waarneming.nl d.d. 27 juli 2023.

Noordse woelmuis. Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen.

Groene Strand, de Slikken van Voorne en de noordse woelmuis.

Door: Jan Alewijn Dijkhuizen.

Er is al veel geschreven over de noordse woelmuis. Dit endemische zoogdier komt ook op Voorne voor en is een van de soorten die is aangewezen als doelsoort voor het Natura 2000-gebied Voornes Duin. Het Natura 2000-gebied Voornes Duin is groot, maar de noordse woelmuis komt alleen nog op het Groene Strand bij Oostvoorne voor. Om de soort meer kans te geven is er een natuurdoelanalyse geschreven met daarin de benodigde maatregelen:

Natuurdoelanalyse Natura 2000 Voornes Duin 2022.

H1340 Noordse woelmuis.

“Er worden maatregelen genomen om de opslag van meidoorn en andere struiken op het Groene Strand te beperken (Tabel 5-1) en het gebied te vernatten. De aanpassing van het peil van het Oostvoornse Meer (hogere waterstand) is in potentie gunstig voor de noordse woelmuis. Een vergroting van het leefgebied en verbetering van de kwaliteit kan worden bereikt door verdere vernatting. Een mogelijke maatregel hiervoor is het afzetten van de kreek vanaf de Vliegveldvallei, zodat het peil langer hoog kan blijven. Voordat deze maatregel kan worden uitgevoerd is afstemming nodig met andere partijen (o.a. Waterschap). Daarom is dat als onderzoeksmaatregel opgenomen. Daarnaast is een specifieke verbindingzone met geschikt biotoop voor noordse woelmuis en ongeschikt biotoop voor andere woelmuizen noodzakelijk. Hiermee kan de populatie van het Groene Strand beter worden verbonden met de populatie van de Slikken van Voorne en het Oostvoornse Meer en met populaties buiten Natura 2000 op Voorne (onderzoeksmaatregel).”

Een deel van de maatregelen die geadviseerd worden zijn al in uitvoering, het waterpeil van het Oostvoornse meer staat in de winter al hoger dan in de zomer; rond het Heelblaadjesvlak is langs de kreek al opslag van elzen verwijderd. Tegelijkertijd wordt er volop gemonitord of de noordse woelmuizen er nog zijn en waar dan wel. De zoogdierwerkgroep van de Natuurvereniging Hollandse Delta doet al jaren muizenonderzoek op het Groene Strand, daarnaast zijn er ook onderzoeksbureaus betrokken bij het verzamelen van gegevens over de noordse woelmuis. Wat opvalt is dat de noordse woelmuis langzaam verdrongen lijkt te worden naar het noord-oostelijke deel van het gebied daar waar de verstruiking nog niet is doorgedrongen. Uiteindelijk zou de populatie te klein kunnen worden om duurzaam te overleven. Eén ding is zeker, ze zijn er nog wel! In najaar 2022 is er recht tegenover de Zwartelaan onderzoek gedaan door ecologisch adviesbureau Ecoresult en zij hebben noordse woelmuizen gevangen.

In het najaar van 2022 is in opdracht van het ZHL en na overleg met de zoogdierwerkgroep door hetzelfde ecologisch adviesbureau Ecoresult onderzoek gedaan aan de Slikken van Voorne op de Westplaat. En tot onze grote vreugde, ik was erbij, werden er in dit gebied noords woelmuizen gevangen! Dit zou wel eens de redding van de populatie op de kop van Voorne kunnen zijn. Het Groene Strand, het Schor en de Westplaat bieden samen voor de noordse woelmuis voldoende dynamisch gebied waar de concurrentiepositie van deze soort ten opzichte van andere woelmuis soorten sterk genoeg is. De noordse woelmuis kan goed zwemmen en weet zich in getijdegebieden beter te handhaven dan veldmuis en aardmuis, mits deze gebieden goed met elkaar zijn verbonden! Kortom, des te meer reden om de specifieke verbindingzone die in de Natuurdoelanalyse als maatregel wordt genoemd uit te voeren.

Sinds kort ben ik erachter waar mijn liefde voor uilen vandaan komt. Zo ver als mijn geheugen teruggaat in mijn jeugdijaren (en dat is inmiddels heel ver!) kan ik mij herinneren dat er bij mijn ouders een opgezette bosuil (legaal met een ring) op de schoorsteenmantel stond. En daar ben ik altijd erg van onder de indruk geweest. Dus daar moet mijn liefde voor uilen uit het ei zijn gekropen.

Deze forse, grijsbruin gestreepte en gevlekte vogel met zijn intens zwarte ogen vond ik zo mysterieus dat ik ernaar bleef kijken. Ik was er toen zelfs van overtuigd dat hij terugkeek tot in mijn ziel. Wat een prachtbeest. Heel af en toe mocht ik hem voorzichtig aaien. Geweldig! En dan die ronde kop met haakvormige snavel en zijn reusachtige klauwen. Oh, om zo'n prachtige verschijning eens in het echt te mogen zien rondvliegen is een jarenlange wens van mij geweest. Maar dat vond pas vele jaren later plaats tijdens een verregende kampeervakantie in België. Zittend in onze tent en somber naar buiten kijkend ontwaarden we aan het eind van de middag ineens pa en ma bosuil met twee jongen vliegend boven het bos. En dat terwijl het nachtdieren zijn! Onze vakantie was op slag veranderd van verregend naar heel erg geslaagd. Daarna is het me nooit meer gelukt ze te spotten. Maar op deze ene keer kan ik wel de rest van mijn leven teren. Dat dan weer wel! Zoals de naam al doet vermoeden leven ze in bosrijk gebied.

Maar ook in parken en grote tuinen kun je ze tegenkomen. Als er maar oude bomen staan. Eind van de winter tot februari begint de balts en horen we ze naar elkaar roepen. Het mannetje met zijn beverige "oe-hoe hoe oe oe" (inderdaad het angstaanjagende geluid uit griezelfilms) en het vrouwtje antwoordt met "ku-wik". Na de paring worden rond begin april 2-5 witte ronde eieren met een tussenpoos van 48 uur gelegd in een holle boom, nestkast, gat in de muur of een rotsspleet. Het vrouwtje stort zich na het 2de of 3de gelegde ei op het broeden en verlaat alleen het nest voor een poepje en het uitbraken van een braakbal. Manlief zorgt er gelukkig voor dat ze niet omkomt van de honger en beschermt fanatiek het nest en hun territorium. Na 28-30 dagen verschijnt het eerste uilskuiken en krijgt pa het drukker totdat alle eieren uit zijn. Dan gaat ma meehelpen met prooien vangen (kleine zoogdieren – vooral muizen, vogels, amfibieën, regenwormen en soms zelfs een visje) en de jongen voeren. Na 30-35 dagen verlaten de jongen het nest en worden nu "takkelingen" genoemd. Ze kunnen nog niet vliegen maar klauteren wel door/over de takken. En soms vallen ze dan op de grond. Meestal lukt het ze wel om weer naar boven te klauteren en zoniet dan blijven ze bij de stam van de boom zitten en worden aldaar gevoerd door de ouders. Zelfs als ze uitgevloegen zijn blijven de ouders dit

nog lang doen. Maar na 3 maanden (in de herfst) zijn pa en ma het echt zat en worden de kleintjes met zachte drang en geroep aangespoord een eigen territorium te gaan zoeken in de buurt. Dit is een super leuke tijd voor ze omdat ze nog niet goed weten hoe ze een prooi moeten vangen en vaak sterven ze van de honger of worden zelf prooi van een buizerd, havik, sperwer of zelfs van andere uilen. Ja, het leven van een bosuil is niet zonder risico's. Maar als ze dan eindelijk een eigen territorium hebben gevonden en goed weten hoe ze een prooi moeten vangen, blijven ze solitair leven tot in februari de hormonen op gaan spelen en ze een partner gaan verleiden met hun geroep.

Daarna begint het hele spektakel weer van voor af aan. In tegenstelling tot de kerkuil is de bosuil geen actieve jager. Hij wacht op een tak tot er een prooi langskomt om

die dan met zijn sterke klauwen te grijpen. Ze hebben een heel goede herinnering en weten in hun jachtgebied precies waar een boom e.d. staat zodat ze daar niet tegenaan vliegen. Is het weer te slecht voor de jacht dan eten ze gewoon kikkers, wormen of wat langskomt. Ja, ze doen niet zo moeilijk. Al met al een schitterend beest. Al dacht men daar vroeger anders over. Toen vond men deze nachtvogels de voorbode van de dood of ander onheil. Met hun nachtelijk gekrijs kan ik me daar wel iets bij voorstellen. En toen allebei mijn ouders er niet meer waren en hun huis leeggehaald moest worden is de opgezette bosuil in de grijze klikeo beland en daar heb ik nu nog steeds ontzettend veel spijt van. Maar ja, gedane zaken nemen geen keer, dus ik zal ermee moeten leren leven. En dat lukt gelukkig heel goed.

Geraadpleegde lectuur:

Magie van uilen door Miriam Darlington

Activiteitenkalender

datum	wie	wat	tijd	verzamelen
Vrijdag 8-9	VWG	Vergadering vogelwerkgroep met na de pauze presentatie door Jan Putters van het Havenbedrijf	19.45	BC Tenellapas
Zaterdag 9-9	ZWG	Vleermuisexcursie in Hellevoetsluis. Aanmelden verplicht: janalewijdijkhuizen@kpnmail.nl	20.15 - 22.15	P Fort Haerlem Hellevoetsluis
Zaterdag 30-9	NHD	Bomenexcursie in Landgoed Strypemonde aanmelden verplicht via j.pluim@outlook.com	10.00	BC Tenellapas
Zaterdag 30-9	VWG	Euro-birdwatch-day	08.00 - 12.00	Slag Maasmond, ingang Nieuwe Waterweg
Vrijdag 6-10	VWG	Vergadering vogelwerkgroep	19.45	BC Tenellapas
Zaterdag 14-10	VWG	Trekvoegeexcursie naar Westkapelle aanmelden verplicht bij tomvanwanum@xs4all.nl	07.00	P Deltaexpo, Stellendam
Zondag 22-10	PWG	Paddenstoelenexcursie in het Mildenburgbos aanmelden verplicht via paddenstoelenwerkgroepd@gmail.com	10.00	Ingang Mildenburgbos Hoflaan Oostvoorne
Vrijdag 10-11	NHD	Extra Algemene Ledenvergadering i.v.m. Verkiezing voorzitter	19.45 - 20.15	BC Tenellapas
Vrijdag 10-11	VWG	Vergadering vogelwerkgroep	20.15	BC Tenellapas
Vrijdag 8-12	VWG	Vergadering vogelwerkgroep	19.45	BC Tenellapas
Zaterdag 9-12	VWG	Vogelexcursie naar de Brouwersdam aanmelden via tbriggeman@upcmail.nl of 06-21283666	13.30	Carpool Zwartedijk/N57
Vrijdag 12-1-2024	VWG	Vergadering vogelwerkgroep	19.45	BC Tenellapas
Vrijdag 9-2	VWG	Vergadering vogelwerkgroep	19.45	BC Tenellapas
Vrijdag 8-3	VWG	Vergadering vogelwerkgroep	19.45	BC Tenellapas
Vrijdag 12-4	VWG	Vergadering vogelwerkgroep	19.45	BC Tenellapas

Kijkt u voor de zekerheid even op onze internetsite of een activiteit doorgaat zoals die hierboven aangegeven staat.

Dit voorkomt tevergeefs reizen en teleurstelling. <https://hollandsedelta.knnv.nl/>

Alle activiteiten georganiseerd door het IVN Voorne-Putten-Rozenburg vindt u op hun website

<https://www.ivn.nl/afdeling/voorne-putten-rozenburg>

Houtpantserjuffer, tijdens de excursie estafette. Foto: Peter Vermaas

applicom[®]

BRANDPREVENTIE

Applicom Nederland B.V.

Rondweg 13 • 6515 AS Nijmegen
Postbus 6881 • 6503 GJ Nijmegen
T +31 (0)24 35 22 571
F +31 (0)24 35 22 579
E welkom@applicom.nl
I www.applicom.nl

- Advisering
- Producten
- Montage
- Onderhoud

Applicom is actief in alle disciplines van bouwkundige brandpreventie: advisering, inspectie, ontwikkeling, levering, montage, service en onderhoud. Applicom is VCA** - en al meer dan tien jaar ISO 9001-gecertificeerd.

Zuid-Hollands Landschap

Iedereen kan wel wat Zuid-Hollands Landschap gebruiken.

Om inspiratie op te doen of zich te verwonderen. Wilt u kennis maken met natuurnieuws of routes in de mooie gebieden die de Stichting Het Zuid-Hollands Landschap beschermt. Vraag dan een gratis proefnummer aan.

Het proefnummer mag vrijblijvend en zonder verplichtingen worden gestuurd aan:

Voornaam m v

Achternaam

Adres

Postcode

Woonplaats

Stuur deze bon naar: Stichting Het Zuid-Hollands Landschap, t.a.v. de Beschermersadministratie, Antwoordnummer 10202, 2600 WB Delft of ga naar www.zhl.nl/proefnummer

Ja, ik ontvang een proefnummer cadeau!

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

www.editoo.nl

Natuurvereniging Hollandse Delta

Ledenadministratie : Marianne op den Dries, Witte de Withplein 5, 3223 SM Hellevoetsluis
☎ 0181 – 318 329 ✉ ledenadministratie@hollandседelta.knnv.nl

In de **BRANDING**

tijdschrift van de
Natuurvereniging Hollandse Delta
(een afdeling van de KNNV)

In de **BRANDING** bevat mededelingen van de
Natuurvereniging Hollandse Delta en verschijnt
viermaal per jaar:

1 februari, 1 mei, 1 september en 15 november.

Kopij inleveren bij Tom van Wanum in Word-formaat
en foto's separaat naar e-mail:

tomvanwanum@xs4all.nl

Inleveren kopij vóór 1 januari, 1 april, 1 augustus en
15 oktober

Redactie:

Theo Briggeman, Jan Alewijn Dijkhuizen, Marianne op
den Dries, Peter Vermaas, Tom van Wanum.

Lidmaatschap en contributie:

Jaarcontributie 2023

met automatische incasso: € 35,75

huisgenootleden: € 10,25

jeugdleden (tot 26 jaar): € 16,50

donateurs: € 20,00

Bank: Triodos rekening nummer:

NL18 TRIO 0254 6500 31

t.n.v. KNNV afd. Hollandse Delta te Hellevoetsluis.

Opzeggen lidmaatschap: Altijd twee maanden voor
het einde van het verenigingsjaar, dat is dus vóór 1
november.

Werkgroepen:

Insecten: Jaap van Elst
insectenwerkgroepHD@gmail.com

Natuur & Beleid: Piet Mout
knnvnatuurenbeleid@gmail.com

Paddenstoelen: Els Jonkers
paddenstoelenwerkgroepHD@gmail.com

Planten: Theo Hagendoorn
plantenwerkgroepHD@gmail.com

Vogels: Peter Vermaas
vogelwerkgroepHD@gmail.com

Zoogdieren: Jan Alewijn Dijkhuizen
janalewijn@dijkhuizen@kpnmail.nl

Dagelijks Bestuur:

Voorzitter a.i.: Piet Mout
voorzitter@hollandседelta.knnv.nl
Penningmeester: Ad Wennekes
penningmeester@hollandседelta.knnv.nl
Secretaris: Peter Vermaas
secretaris@hollandседelta.knnv.nl
Officiële stukken, verzoeken aan werkgroepen etc.
naar het postadres:
Schudegge 17, 3224 BP Hellevoetsluis

Bestuursleden

Hans op den Dries (PR aanspreekpunt)
lunde06540@upcmail.nl
Erik Ketting
e.ketting6@upcmail.nl
Jos Schreiner
j.schreiner@upcmail.nl
Tom van Wanum
tomvanwanum@xs4all.nl

Ledenadministratie

Marianne op den Dries
ledenadministratie@hollandседelta.knnv.nl
Nieuwe leden, adreswijzigingen en alle andere leden-
mutaties naar het postadres:
Witte de Withplein 5, 3223 SM Hellevoetsluis

Internetsite KNNV afd. Hollandse Delta
<http://www.knnv.nl/hollandседelta>
Webmaster: John van der Knaap
webmaster@hollandседelta.knnv.nl
nieuwsbriefredactie: tomvanwanum@xs4all.nl

© Natuurvereniging Hollandse Delta
Voorpagina: Dwergmuis (Foto: Peter Vermaas)

